DIYARBAKIR YEREL HIZMETLERI İZLEME AĞI TOPLANTI RAPORU

Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar Yolunda Diyarbakır

Türkiye'de Geçmişten Günümüze Uygulanan Ekonomi Politikalarının Bölgesel Eşitsizlikler Üzerindeki Etkisi

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi (DİTAM)

Eylül 2026

Diyarbakır Yerel Hizmetleri İzleme Ağı

"Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar Yolunda Diyarbakır"

"Türkiye'de Geçmişten Günümüze Uygulanan Ekonomi Politikalarının Bölgesel Eşitsizlikler Üzerindeki Etkisi"

18 Nisan 2026

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi

Yönetim Kurulu

Mesut Azizoğlu

Meral Özdemir

Sedat Yurtdaş

Ahmet Özmen

Barış Yavuz

Sevim Vural

Mahmut Bozarslan

Cihan Ay

Nevin Soyukaya

Mahmut Lezgin Yalçın

Dilan Kaya Taşdelen

Yayının Adı	Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar Yolunda Diyarbakır: Türkiye'de Geçmişten Günümüze Uygulanan Ekonomi Politikalarının Bölgesel Eşitsizlikler Üzerindeki Etkisi
Konu	Yerel Yönetim, Bölgesel Eşitsizlikler, Kalkınma
Raporlama Ekibi	Halil Bayhan, Büşra Yentürk
Yayınlanma Tarihi	Eylül 2026
Projenin Adı	Diyarbakır Kent Sorunlarının Çözümünde Sivil Toplumun Katılımı

Sosyal Medya

@ditamdiyarbakir

@ditamdiyarbakir

@ditamdiyarbakir

@ditamm

www.ditam.org

info@ditam.org

İletişim

Aliemiri 1. Sokak Nuyap Plaza No: 21 Kat: 7/48

Yenişehir/Diyarbakır - 0 412 2280003

DİTAM Hakkında

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi (DİTAM) 2010 yılında Diyarbakır'da akademisyen, doktor, avukat, mühendis, gazeteci, yazar, eski milletvekili ve iş insanlarının bir araya gelmesi ve tartışmalar yürütmesi sonucunda kurulan bir sivil toplum örgütüdür. DİTAM, Kürt meselesinin neden olduğu sorunları etraflıca tartışacak, araştıracak, toplumsal sorunlara katkı sunacak bir düşünce kuruluşuna olan ihtiyaca istinaden ortaya çıkmıştır.

DİTAM, kuruluş çalışmaları sırasında bağımsız bir kuruluş olarak, kendi misyon ve ilkeleri doğrultusunda; Diyarbakır öncelikli olmak üzere, ekonomik, sosyal ve siyasal konularla ilgili konunun uzmanları vasıtasıyla araştırmalar yaparak mevcut durumun tespitini yapmayı ve bu bilgilerin ışığında ilgili kurumları zorlayarak sorunların çözümüne katkı sunmayı hedeflemiştir.

Kurumsal olarak hedefimiz, 'Toplumsal Barışın Sağlandığı bir Türkiye'dir. Bu hedefimize aşağıdaki konularda çalışmalar yürüterek katkıda bulunmayı amaçlıyoruz.

1) Barışın toplumun gündemine gelmesini ve kurumsallaşmasını sağlamak
2) Kürt sorununun çözümüne katkı sağlamak
3) Temel hak ve özgürlüklerin gelişimine katkıda bulunmak

Bu amaçla ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunlarla ilgili araştırma, buluşma ve raporlama gibi faaliyetler düzenliyoruz. DİTAM olarak toplumsal barışın inşasında hukukun rolü, düşünce ve ifade özgürlüğü, STÖ'leri barış süreci tartışmalarına dahil etme, sivil toplum dinamiklerinin çatışma çözümündeki rolünü artırma ve benzeri konulardaki görüş ve önerilerimizi kamuoyuna taşıma amacıyla buluşma ve raporlama çalışmalarımıza devam ediyoruz.

DİTAM, Türkiye'de toplumsal barış çalışmalarını sürdürebilen önemli kurumlar arasında yer alıyor. DİTAM'ın özgünlüğü, Diyarbakır merkezli barış temalı çalışmaları yürütebilmesinden, bu tartışmaları Türkiye'nin batısına taşıyabilmesinden, farklı düşünce ve çalışma alanlarındaki sivil toplum dinamiklerini bir araya getirebilmesinden geliyor. DİTAM, farklı meslek gruplarından ve uzun yıllara dayanan sivil toplum deneyimine sahip yönetim kurulu ve üyelerden oluşuyor. Bu avantaj sayesinde çalışmalarını 2010'dan beri sürdürebilmiştir.

Yayın Hakkında

Bu yayın, DİTAM tarafından yürütülen ve Avrupa Demokrasi Vakfı (*The European Endowment for Democracy*) tarafından desteklenen "Diyarbakır Kent Sorunlarının Çözümünde Sivil Toplumun Katılımı Projesi" kapsamında hazırlanmıştır.

Yayın içeriği DİTAM ve Avrupa Demokrasi Vakfı'nın görüşleriyle örtüşmeyebilir.

İçindekiler

DİTAM Hakkında....3
Kısaltmalar....2
Açılış Konuşmaları....3
I. OTURUM....6
Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar Yolunda Diyarbakır: Sivil Toplum Önerileri kapsamında DBB 2025-2029 Stratejik Plan Analizi....6
Dr. Cuma Çiçek (Akademisyen)....6
Katkılar, Sorular ve Cevaplar....16
II. OTURUM....24
Geçmişten Bugüne Uygulanan Ekonomi Politikalarının Bölgesel Eşitsizlikler Üzerindeki Etkisi: Türkiye'nin Sanayi Politikaları, Yeni Sanayi Koridoru ve Yerel Kamu Hizmetleri....24
Güldem Atabey (CHP Ekonomiden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı)....24
Saruhan Oluç (DEM Parti Antalya Milletvekili, Ekonomi Komisyonu Eş Sözcüsü)....29
Sadullah Kısacık (DEVA Partisi Adana Milletvekili, Yeniyol Partisi Plan ve Bütçe Komisyonu Üyesi)....32
Mehmet Kaya (Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı)....35
Sorular, Katkılar ve Cevaplar....38

Kısaltmalar

BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DBB	Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi
DDKD	Devrimci Demokratik Kültür Derneği
DDKO	Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DEM	Hakların Eşitlik ve Demokrasi Partisi
DEVA	Demokrasi ve Atılım Partisi
DİSKİ	Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi
DİTAM	Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi
DOKAP	Doğu Karadeniz Projesi
DTSO	Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası
EED	The European Endowment for Democracy
GABB	Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
IMEC	Hindistan-Ortadoğu-Avrupa Ekonomik Koridoru
INSTC	Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru
KDV	Katma Değer Vergisi
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
SEKAP	Sürdürülebilir Enerji ve İklim Eylem Planı
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SODES	Sosyal Destek Programı
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
STÖ	Sivil Toplum Örgütleri
TMMOB	Türkiye Mimar Mühendisleri Odaları
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
YK	Yönetim Kurulu
YOİKK	Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu

Açılış Konuşmaları

Mesut Azizoğlu (DİTAM YK Başkanı)

Değerli misafirler, Sayın milletvekilleri, Sayın Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi eşbaşkanı, ilçe belediye eşbaşkanları, sivil toplum kuruluşlarının değerli başkanları ve yöneticileri, değerli basın mensubu arkadaşlar, "Diyarbakır Yerel Hizmetleri İzleme Ağı" toplantımıza hoş geldiniz.

Ben toplantıyla ilgili detaylara geçmeden önce, kısa bir süre önce,27 Şubat 2026 günü kaybettiğimiz "DİTAM'ın önceki başkanlarından Mehmet Vural'la ilgili bir şeyler söylemek istiyorum. Mehmet Vural 2018 ile 2022 yılları arasında DİTAM başkanlığı yaptı. Başkanlığı döneminde DİTAM'ın çalışmalarına ve gelişimine önemli katkılarda bulundu. Ama bugün bu salondakilerin önemli bir bölümü Mehmet Vural'ı çok daha eski dönemlerden beri tanıyordu. 1970'li yıllarda DDKO-DDKD hareketinden, 80'li yıllarda o çok zor dönemlerde İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi kurucu başkanlığından ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı kurucu üyeliğinden, 90'lı yıllarda ise Diyarbakır Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası kurucu başkanlığından biliyorlar. Mehmet Vural, Diyarbakır'ın son 50 yıllık sivil toplum hareketinin oluşumuna ve gelişimine önemli katkılar sunmuş biriydi. Ama bütün bunların ötesinde, Mehmet Vural çok iyi bir insan ve çok iyi bir yurtseverdi. Kendisini her zaman saygı ve minnetle hatırlayacağız.

DİTAM "Yerel Hizmetleri İzleme Ağı'nı 2024 yılında kurdu. Bugün burada bir araya geldiğimiz "Diyarbakır Kent Sorunlarının Çözümünde Sivil Toplumun Katılımı Projesi" de izleme ağının devamı olup Avrupa Demokrasi Vakfı tarafından desteklenmektedir

Bu projenin 3 temel amacı var.

Amaçlara geçmeden önce projenin referans noktası olan BM'nin "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları" neyi ifade ediyor, kısaca bahsetmek istiyorum;

BM 2015 yılında yoksulluk, eşitsizlik ve iklim değişikliği gibi küresel sorunlara kalıcı çözümler üretmek amacıyla 17 maddelik "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları"nı oluşturdu ve bu amaçlar üye ülkelerin imzasıyla 1 Ocak 2016 tarihinde yürürlüğe girdi. "Kimseyi geride bırakmamak" sloganıyla, bu amaçlar tüm ülkeler için ortak bir eylem planı ve yol haritası olarak kabul ediliyor ve 2030 yılına kadar tamamlanması planlanıyor.

Paylaştığımız raporda bu 17 madde detaylı olarak var.

DİTAM, bu projede bu 17 maddeden 11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar Amacını referans alıyor ve şu 3 amacı hedefliyor.

1. İzleme Ağı vasıtasıyla sivil toplumun Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin 2025-2029 dönemi stratejik planlama sürecine katılımının incelenmesi; birazdan Cuma hocanın sunumunu yapacağı rapor bu amaçla ilgili
2. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin 2025 yılı faaliyetlerinin analizi ve değerlendirilmesi,
3. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin 2027 yılına yönelik eylem planı ve (performansa dayalı bütçe planı) hazırlanması sürecine sivil toplumun etkin şekilde katılımının sağlanması,
4. Proje kapsamında bugünkü raporun dışında yukarıda belirtilen ikinci ve üçüncü maddedeki amaçlar doğrultusunda iki rapor daha hazırlanacak

Projenin yan hedefleri de sivil toplumun yerel politika üretim süreçlerine katılımını sağlamak ve belediyenin stratejik planının uluslararası standartlarla uyum düzeyini ortaya koymaktır.

Ayrıca, İzleme Ağının yapılandırılması, kapasitesinin geliştirilmesi ve sürdürülebilir bir yapıya dönüştürülmesi de hedeflenmektedir. Bu kapsamda ağla ilgili bir yönerge hazırlandı ve bir ön sekretarya oluşturuldu. DİTAM'la beraber Diyarbakır Barosu, Diyarbakır Tabip Odası, DTSO ve Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu sekreteryasında yer alıyor. Kendilerine teşekkür ediyorum

1.oturumun başlığı: "Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar Yolunda Diyarbakır"

"Sivil Toplum Önerileri Kapsamında DBB'nin 2025-2029 Stratejik Plan Analizi" akademisyen Dr. Cuma Çiçek, hazırladığı raporun sunumunu yapacak. Cuma hocaya bu önemli çalışması için teşekkür ediyorum.

Yukarıda belirtilen 3 amaçtan birincisi doğrultusunda hazırlanan rapor, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin 2025–2029 stratejik planlama sürecine sivil toplumun ne ölçüde ve hangi içerikte katkı sunduğunu analiz etmektedir.

DİTAM tarafından 2024 yılı ocak ayında yaklaşık 80 sivil toplum kuruluşunun katılımıyla yapılan 4 farklı odak grup toplantısının sonucunda oluşturulan öneriler, sistematik biçimde sınıflandırılmış, belediyenin stratejik planına ne ölçüde yansıdığı incelenmiştir:

Raporda sivil toplum kuruluşlarıyla da ilgili bir değerlendirme var, şöyle ki; Sivil toplumun önerileri BM'nin 17 maddelik "sürdürülebilir kalkınma amaçları" üzerinden değerlendirildiğinde Diyarbakır'da sivil toplumun toplumsal cinsiyet eşitliği, katılımcı yönetişim ve kültürel alanlarda güçlü olduğu fakat sosyal politika, ekonomik kalkınma, iklim ve çevre gibi konularda ise sınırlı kapasiteye sahip olduğu görülmektedir.

Bu nedenle sivil toplum açısından: zayıf alanlarda kapasite inşası, orta alanlarda ölçek büyütme ve güçlü alanlarda da sürdürülebilirlikle ilgili çalışılması önerilmektedir.

2. oturumun başlığı ise "Türkiye'de Geçmişten Günümüze Uygulanan Ekonomi Politikalarının Bölgesel Eşitsizlikler Üzerindeki Etkisi" Türkiye'nin Sanayi Politikaları, Yeni Sanayi Koridoru ve Yerel Kamu Hizmetleri,

Bu oturumu 3 partinin ekonomiden sorumlu temsilcileri ve DTSO başkanıyla beraber konuşacağız: Bu oturumun konuşmacıları, CHP Ekonomi Politikalarından Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Güldem Atabey, DEM Parti Antalya Milletvekili ve Ekonomi Komisyonu Eş Sözcüsü Saruhan Oluç, DEVA Partisi Adana Milletvekili ve Yeniyol Partisi Plan ve Bütçe Komisyonu Üyesi Sadullah Kısacık, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Mehmet Kaya.

Oturumun moderatörlüğünü de DİTAM Yönetim Kurulu Üyesi Dilan Kaya yapacak.

Bütün konuşmacılara, katılımları ve katkıları için teşekkür ediyorum.

Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne, Kürtlerin yaşadığı bölgelerin bilerek ihmal edildiğine dair hepimizin ortak bir ön kabulü var. Ekonomi, sağlık, eğitim ve birçok alanla ilgili resmi kurumların yayınlamış oldukları istatistikler de bu ihmalin olduğunu gösteriyor.

Bugün 2.oturumda bu başlıklardan ekonomiyi konuşacağız.

'Geçmişten Günümüze Uygulanan Ekonomi Politikalarının Bölgesel Eşitsizlikler Üzerindeki Etkisini' ve bugün yine bölgeyi dışarıda bırakan yeni sanayi koridoru projesini tartışacağız.

2024 yılının Ocak ayında odak grup toplantılarını yaptığımızda sivil toplumun kendi alanıyla ilgili yaptığı çalışmalara, ürettiği teknik bilgilere daha fazla ihtiyaç duyulacağını söylemiştik. Kürt meselesinin çözümüyle ilgili gelişmelerin yaşandığı bugünlerde siyasetçilerin sivil toplumun bilgisine ve katkısına artık daha fazla ihtiyacı var. Diyarbakır'ın yoğun politik ortamında daha az konuşulan gündelik hayattaki meselelerin ve eksikliklerin artık daha fazla konuşulması gerekiyor. DİTAM'ın "Yerel Hizmetleri İzleme Ağı" çalışmasındaki temel hedefi de budur.

Katılımları ve katkıları için bütün konuşmacılara tekrar teşekkür ediyorum, ayrıca katılımınız için sizlere de teşekkür ediyorum.

Doğan Hatun (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Eş Başkanı)

Hepinize saygılarımla selamlarımı iletiyorum. Hepiniz hoş geldiniz. Öncelikle DİTAM ve yönetimine teşekkür etmek istiyorum. Böyle bir planlamanın, böyle bir çabanın hem belediyemiz hem de şehrimiz için iyi bir şey olacağına eminim. Ne kadar iyi olursa olsun, hepinizin bildiği gibi, beş yıllık stratejik planımızı hep birlikte hazırladık. Bu plana katılanların hepsi bu şehrin kurumları, bu şehrin insanları, muhtarlarıydı. Stratejik planı hayatın her kesimiyle birlikte hazırlamaya çalıştık. Bir kez daha, stratejik plana emek veren herkese teşekkür etmek istiyorum.

Aslında, planın arkasında, devletin de her beş yılda bir kalkınma planı hazırladığını biliyorsunuz. Biz de ondan örnek aldık. Devletin şehrimize sağladığı hizmetleri, beş yıllık planının ne olduğunu bilenler için, bu planı hazırlarken biz de ondan örnek aldık.

Şehrin sorunlarını biliyoruz. Biz de şehirde yaşıyoruz. Stratejik plan, sekiz yıl sonra, şehirde eksik olanlar, eklenenler, hazırlanmamış olanlar veya sağlanmayan hizmetler, kültürden sanata, ekolojiden kadın alanlarına, hatta çocuk alanlarına kadar hangi hizmet alanının boş olduğunu içerecek şekilde birlikte hazırlandı. Önce planlama yapıldı, sonra uygulamaya konuldu. En büyük sorunumuz burada yatıyor. Son iki yılda 2024 planlamasını biz yapmadık, belediye olarak 2025 ve 2026 planlamalarını yaptık. 2025'te yaptığımız çalışmayı bir çalışma raporu olarak Cuma Hoca'ya vereceğiz.

Stratejik planı hazırlayan arkadaşlarımız burada. Bir belediye olarak bu projeyi nasıl yürüteceğiz, Belediyedeki beş yıllık stratejik planımızı nasıl kullanacağız? Eksik kaldığımız veya yetersiz kaldığımız yerleri dinleyelim. Biz de eksikliklerimizi görmek istiyoruz.

Ayrıca Cuma Hoca'ya böyle bir görevi üstlendiği için teşekkür etmek istiyorum. Bu bize kapılar açabilir. Eğer varsa, eksikliklerimizi birlikte bulalım, bunları birlikte çözelim. Katılımınız ve yardımlarınız için hepinize teşekkür ederim.

I. OTURUM

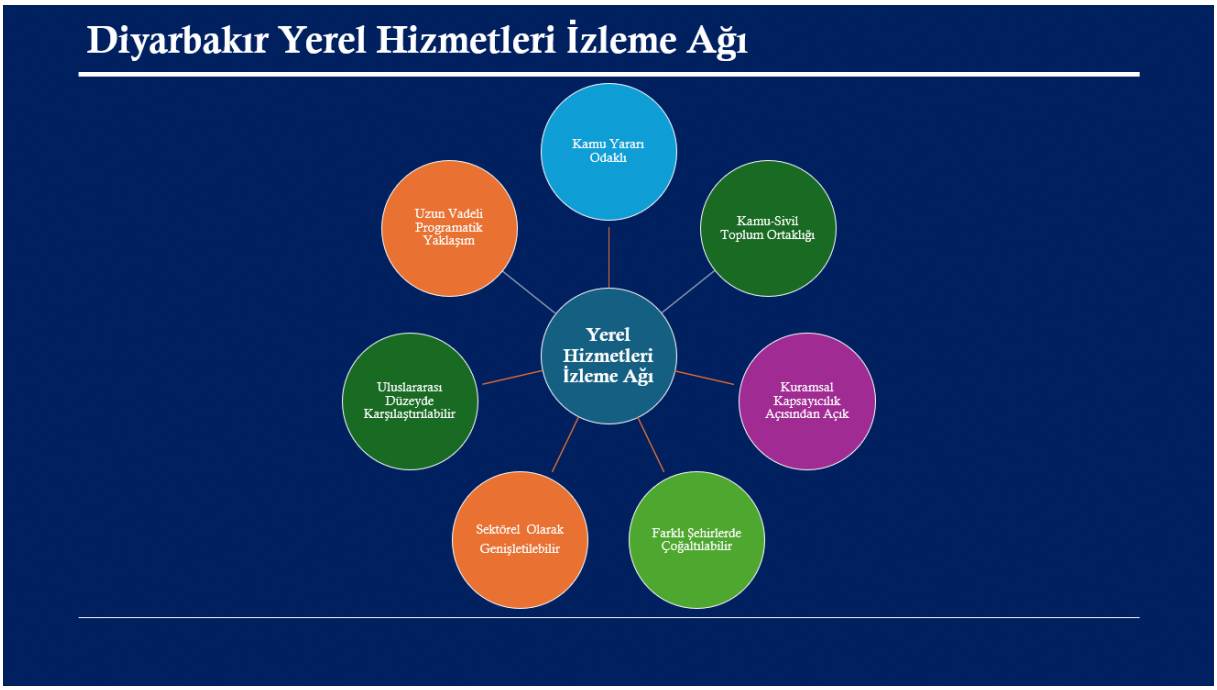
Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar Yolunda Diyarbakır: Sivil Toplum Önerileri kapsamında DBB 2025-2029 Stratejik Plan Analizi

Dr. Cuma Çiçek (Akademisyen)

Başlarken, bu kıymetli çalışmada bana alan açtıkları için DİTAM'a teşekkür etmek istiyorum. Umarım bu çalışma Diyarbakır'da yerel kamu hizmetlerinin daha kapsayıcı ve daha eşitlikçi bir şekilde ilerlemesine katkı sağlar. Proje bağlamında yapılan ilk çalışmanın sonuçlarını sizinle paylaşacağım.

Sunum altı bölümden oluşacak. İlk olarak, Diyarbakır Yerel Hizmetleri İzleme Ağı'na ve projenin kapsamına değineceğim. Ardından BM'nin sürdürülebilir kalkınma amaçlarından bahsedeceğim. Buradan sivil toplumun bu bağlamda yaptığı öneriler nelerdir? Bu konu öncesinde BM'nin bu referans çerçevesini baz alarak önce sivil toplumun kendisine bakacağım. Umarım bu analiz sivil toplumun da geleceğe dair yapacaklarına katkı sağlar. Daha sonraki bölümlerde ise Büyükşehir Belediyesi'nin 2025-2029 dönemini kapsayan stratejik planına bakacağım.

Diyarbakır Yerel Hizmetleri İzleme Ağı

Yerel Hizmetleri İzleme Ağı'yla derdimiz şudur: Diyarbakır'daki kamu hizmetlerinin tamamını izleyecek, buralara dair veri ve bilgi üretecek, bunun üzerinden politika inşa edecek ve savunu

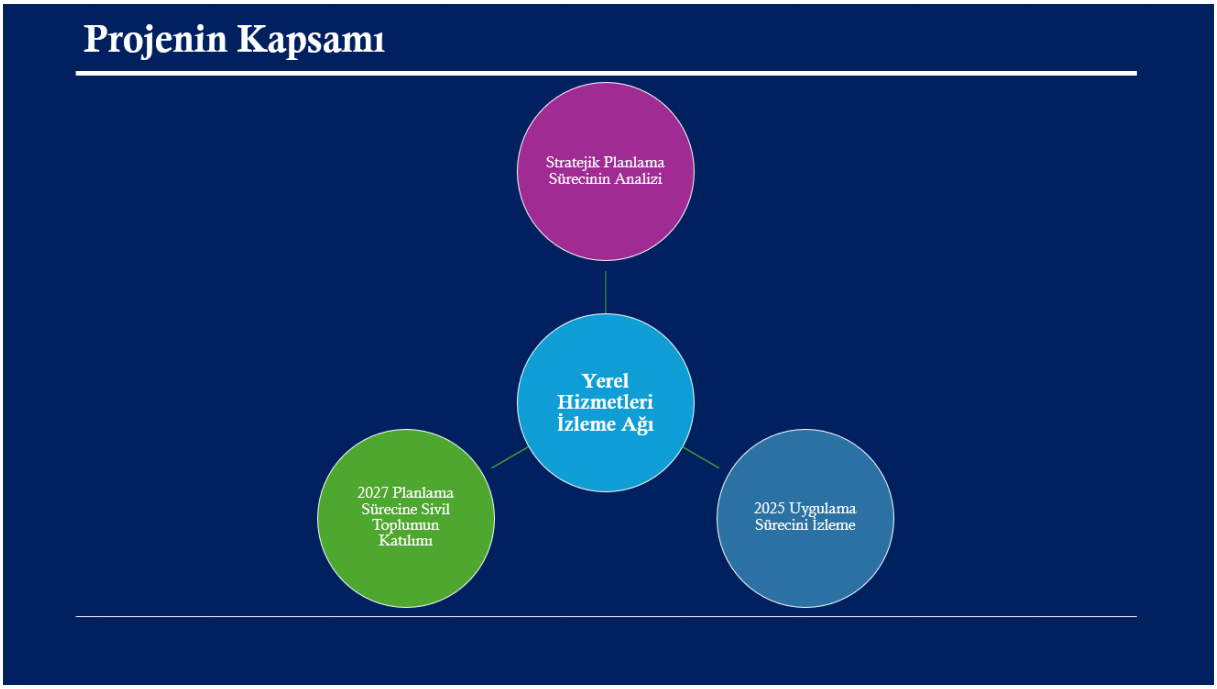
yapacak bir sivil ağ kurmak istiyoruz. Bu kentin sivil toplum aktörlerinin veri ve bilgiye dayalı politika geliştirmesini ve buna dayalı bir savunu yapmasını amaçlıyoruz.

Temelde derdimiz kamu yararını büyütmek, kamu yararını daha kapsayıcı ve eşitlikçi hale getirmektir. Elbette ki kamu, kamu hizmetleri dediğimiz zaman ilk başta aklımıza yerel yönetimler, belediyeler geliyor. Ama Türkiye gibi aşırı merkeziyetçi bir idari ve siyasi yapının olduğu bir ülkede birçok kamu hizmetini yerel yönetimler dışında merkezi hükümetin yerel kurumları da sunuyorlar. Dolayısıyla sadece belediyeleri değil, yerel kamu hizmeti üreten bütün aktörleri izlemeye dair bir derdimiz var. Zaman içerisinde yerel yönetimlerden valiliğe, kaymakamlıklara, belki üniversiteye, kentin sanayi sahalarına kadar genişleyecek bir izleme ağı kurma derdimiz var. Burada, zaman içinde sektörel bazda, kurumsal bazda genişleyebilir, en önemlisi, uluslararası alanda karşılaştırılabilir veri ve bilgiye dayalı bir izleme ağı kurmak istiyoruz.

Burada BM'nin 17 tane sürdürülebilir kalkınma amacını referans almamızdaki hedef, esas olarak Diyarbakır'ın diğer şehirlerle ve uluslararası ölçekteki şehirlerle konuşma kapasitesini artırmak, buralara dair bilgiler üretmek ve sivil aktörleri de bu sahada daha fazla büyütmektir.

Projenin Amaçları ve Kapsamı

Spesifik olarak, ilk amacımız Büyükşehir Belediyesi'ni kapsıyor ve burada üç temel çalışmamız var. İlk olarak, 2024 yılında sivil toplum camiasının belediyeye önermiş olduğu stratejik plan önerilerinin hangi düzeyde yansıdığını analiz edelim, dedik. İkinci aşamada geride bırakmış olduğumuz 2025 yılının uygulama sürecine bakacağız ve haziran, temmuz, ağustos ve eylül aylarında ise gelecek yılın, yani 2027 yılının planlama sürecine sivil toplum aktörlerinin önerilerini şekillendirip bunu belediyenin değerlendirmesine sunacağız ve gelecek yılın planlamasına sivil camia adına bir katkı sunmaya çalışacağız. Burada kamu yararını merkeze alan, eleştirel, mesafeli ama kamuyu, kamu örgütlerini büyüten bir ortaklık perspektifinden meseleye bakıyoruz.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

BM'nin 17 kalkınma amacı var. Raporda bunların detaylarını görebilirsiniz. Önemle bir daha vurgu yapmak isterim. Esas olarak yereldeki kamu hizmetlerini izleyebileceğimiz, değerlendirebileceğimiz çok kıymetli bir uluslararası çerçeve var. Bu çerçeve aynı zamanda çok operasyonel bir çerçevedir.

Amaçların, hedeflerin, göstergelerin belirlendiği ve yerel düzeyde izleme şansımızın olduğu bir çerçevedir. Ama görebildiğim kadarıyla hem Kürt sahasında hem Türkiye'nin genelinde bu tür uluslararası referanslar yeterli düzeyde değerlendirilemiyor. Dolayısıyla biz bu projeyle en azından buraya dair bir alan açmak istiyoruz.

17 amaç; yoksulluğu, iklimi, afeti, sanayiyi, kalkınmayı, sağlığı, eğitimi, toplumsal cinsiyet eşitliğini kapsayan birçok başlık içeriyor. Ama burada dikkatinizi özellikle Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar şeklinde tanımlanan 11. BM Sürdürülebilir Kalkınma Amacına çekmek isterim. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar Amacı, bu projede referans almış olduğumuz ana çerçevedir. 11. Amacın 10 alt hedefi var.

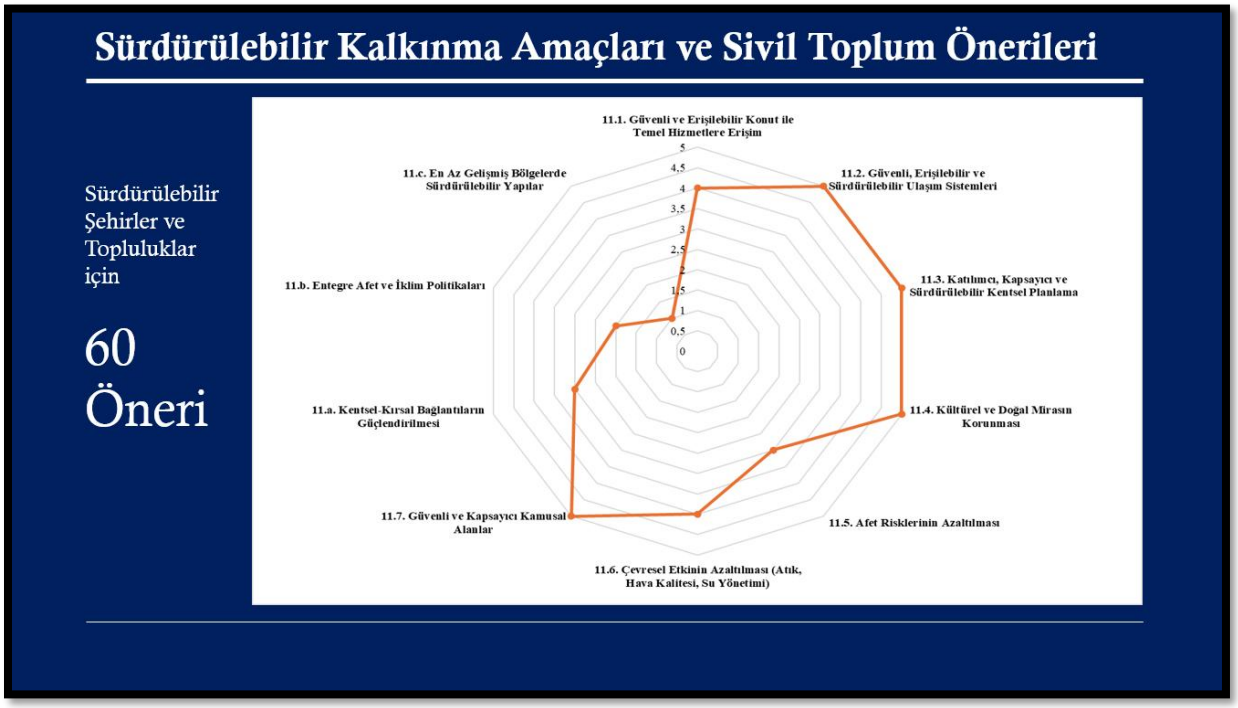

Hedef	Açıklama
Konut ve Temel Hizmetler	Herkes için yeterli, güvenli ve uygun fiyatlı konut ve temel hizmetlere (su, elektrik vb.) erişim sağlamak, gecekondu bölgelerini iyileştirmek
Sürdürülebilir Ulaşım	Herkes için güvenli, uygun fiyatlı, erişilebilir ve sürdürülebilir ulaşım sistemleri sağlamak; özellikle dezavantajlı gruplara odaklanmak
Kapsayıcı ve Sürdürülebilir Kentleşme	Kapsayıcı, sürdürülebilir kentleşmeyi ve katılımcı, entegre yerleşim planlamasını güçlendirmek
Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması	Kültürel ve doğal mirası koruma ve muhafaza etme çabalarını artırmak
Afet Yönetimi ve Dirençli Şehirler	Afetlerden kaynaklanan ölümleri ve ekonomik kayıpları önemli ölçüde azaltmak
Çevresel Etki ve Ekolojik Denge	Şehirlerin kişi başına çevresel olumsuz etkilerini azaltmak; özellikle hava kalitesi ve atık yönetimini iyileştirmek
Kapsayıcı Yeşil Alanlar	Herkes için güvenli, kapsayıcı, erişilebilir yeşil ve kamusal alanlara erişim sağlamak
Kırsal-Kentsel Bağlantılar	Kentsel, kent çevresi ve kırsal alanlar arasındaki ekonomik ve sosyal bağlantıları güçlendirmek
Entegre Politikalar ve İklim Uyumu	Afet risklerini azaltan, iklim değişikliğine uyumlu, entegre şehir politikalarını uygulamak
Sürdürülebilir Yapılar: Yerel İnşaat ve Teknik Destek	En az gelişmiş mahalle ve ilçelerde yerel malzemeler kullanılarak sürdürülebilir ve dayanıklı binaların inşasını desteklemek

Konuttan başlayan, ulaşımla devam eden işte kentsel planlama, kültürel mirasının korunması, afet yönetimi, çevresel etkinin azaltılması, kapsayıcı yeşil alanlar, kır-kent bağlantısının kurulması ya da sürdürülebilir yapılar gibi alt başlıkları var. Bu projedeki ana referans çerçevemiz, BM'nin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından 11. Amaç ve bunun altındaki 10 spesifik hedeftir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Sivil Toplum Önerileri: Boşluk Analizi

İlk olarak, sivil toplumun yapmış olduğu önerileri sınıflandırdığımızda, toplamda stratejik plana yansıyabilecek 110 öneri geliştirilmiştir; 2024 yılında toplam 4 çalıştay ve 80'den fazla kurumun katılımıyla. Bu 110 önerinin yaklaşık 60'ının doğrudan sürdürülebilir şehirler ve topluluklar amacıyla uyumlu olduğunu görüyoruz.

Bu önerilerin alt hedefler bağlamındaki dağılımına baktığımızda, Diyarbakır sivil toplumunun özellikle odaklandığı önerilerde öne çıkan başlıklarda esasında dört temel alan var. Bunlardan ilki "güvenli ve kapsayıcı kamusal alanlar", ikincisi "kültürel ve doğal mirasın korunması", üçüncüsü "katılımcı ve kapsayıcı sürdürülebilir kentsel planlama" ve son olarak da "kapsayıcı ve sürdürülebilir ulaşım"dır. 11. başlık altındaki öneriler içerisinde bu dört hedefin sivil toplum bağlamında öne çıktığını görüyoruz.

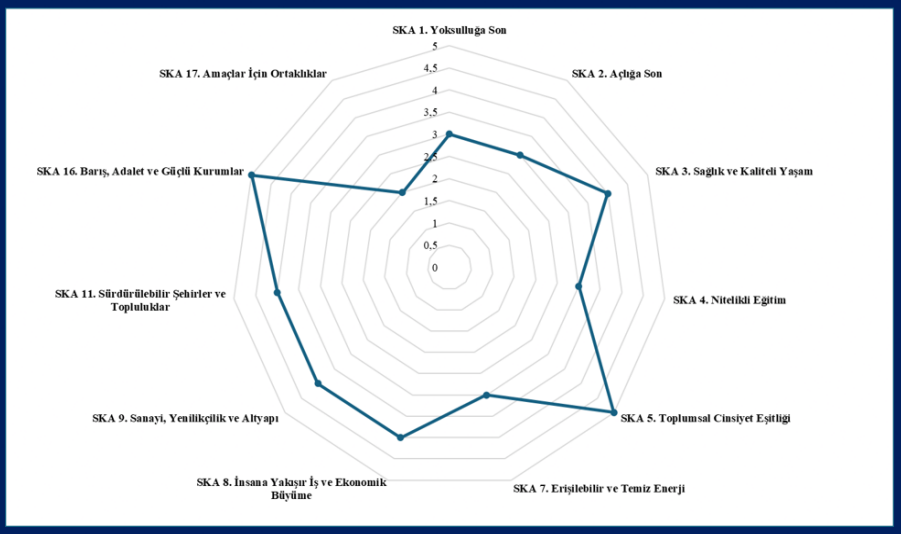
Ama örneğin entegre afet yönetimi politikaları konusunda sivil toplumun çok fazla kafa yormadığını görüyoruz. Ya da örneğin kent ve kır bağlantılarını güçlendirme, sivil toplum camiasının bu derecede öneri geliştirebildiği bir başlık ne yazık ki değil. Ama dört alt hedefte odaklanan toplamda 60'a yakın önerinin geliştirildiğini, belediyelere birebir görüşmelerle ve ortak yapılan çalıştaylarla sunulduğunu biliyoruz.

Bunun dışında kalan 50 önerinin dağılımına da baktık. Asıl eksenimiz sürdürülebilir şehirler ve topluluklar olsa da kalan 50 önerinin BM'nin diğer 16 amacı ile bir bağı var mı diye baktığımızda, belli başlıkların ön plana çıktığını ve belli başlıkların sivil toplumun gündemine yeterince giremediğini görüyoruz.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Sivil Toplum Önerileri

Diğer Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

50 Öneri

Öne çıkan başlıklar şekilde çepere yakın olan başlıklarımızdır. Daha içeride olan başlıklar ise sivil toplumun yeterince kafa yormadığı başlıklardır.

Proje kapsamında yapmış olduğumuz görüşmelerde dile getirilen birkaç öneri vardı. Sivil toplumun bu kentin özellikle teknik sahalarında kamu hizmetlerine ne kadar katkı sağladığı sorusu öne çıkmıştı. Bu konudaki kapasitesi ne diye itirazlar olunca, projenin de ana amaçlarını dikkate alarak, acaba sadece belediyeye bakmasak, bir de bir sivil toplumun kendisine baksak nasıl olur diye düşündük.

Bu önerileri dikkate alarak "Diyarbakır sivil toplumu uluslararası aktörlerin gündemi ile ne kadar uyumlu? Bunları ne kadar dikkate alıyor ve bunları ne kadar kendi gündemine ve eylemine yansıtıyor?" diye sorup çalışma kapsamında bir boşluk analizi yaptım. Toplam 110 öneriyi 17 sürdürülebilir amaç etrafında yeniden analiz ettim. Burada sivil toplumun güçlü olduğu, zayıf olduğu ve orta kapasiteye sahip olduğu sahaları belirlemeye çalıştım.

Tabloda görüldüğü gibi, 17 amaç içerisinde Diyarbakır sivil toplumunun güçlü olduğu ve en azından sürdürülebilirliğin sağlanması gereken üç temel saha var. Bunun birincisi toplumsal cinsiyet eşitliği. İkincisi, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar. Diyarbakır sivil toplumunun bu konuda önemli bir gündemi var. Üçüncü olarak da barış, adalet ve güçlü kurumlardır. Buradaki önerilerin büyük oranda ortak yönetim talebi etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür.

Sivil Toplum için Boşluk Analizi

Tablo 25: Sivil toplum aktörlerinin stratejik plan önerileri – SKA bazlı boşluk analizi

En Güçlü Alanlar	Orta Düzey Kapasite Alanları	Stratejik Boşluk Alanları
SKA 5 – Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	SKA 1 - Yoksulluğa Son	SKA 6 - Temiz Su ve Sanitasyon
SKA 11 – Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	SKA 2 - Açlığa Son	SKA 10 - Eşitsizliklerin Azaltılması
SKA 16 – Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	SKA 3 - Sağlık ve Kaliteli Yaşam	SKA 12 - Sorumlu Üretim ve Tüketim
	SKA 4 - Nitelikli Eğitim	SKA 13 - İklim Eylemi
	SKA 7 - Erişilebilir ve Temiz Enerji	SKA 14 - Sudaki Yaşam
	SKA 8 – İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	SKA 15 – Karasal Yaşam
	SKA 9 - Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	SKA 17 - Amaçlar için Ortaklıklar

Ama örneğin yedi alanda çok büyük bir kapasite boşluğu olduğunu analizlerde fark ettim. Bunlardan en önemlisi de temiz su ve sanitasyon amacıdır. Örneğin, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi dediğimizde bir de Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi (DİSKİ) var. DİSKİ, belediyenin içerisinde bir tür özgün bir yapılanmadır. Kendi bürokrasisi var. Kendi 5 yıllık stratejik planı var. Kendi bütçesi var. Kendi yıllık performans programları ve uygulama süreçleri var.

Esas olarak temiz su ve sanitasyon doğrudan DİSKİ'nin bütün sahasını kapsıyor. Ama Diyarbakır sivil camiasının buralara dair pek fazla gündemi yok. Buralara dair bugüne kadar büyük bir kafa yormuşluğu ne yazık ki yok.

Yine BM'nin sürdürülebilir kalkınma amaçlarından eşitsizliklerin azaltılması amacı zayıf olan bir alandır. Sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi…

Bu yıl bolca yağmur var. Örneğin, geçen sene bölgenin de birçok ilinin içerisinde olduğu büyük bir kuraklık süreci yaşadık. Ama bu konu, sivil toplumun gündemine çok yansımış bir başlık değil. Sudaki yaşam… Bir nehrimiz var. Sadece merkezden bahsetmiyorum. 17 ilçemiz var. Burada bütün Diyarbakır'ı beraber düşünmekte, birlikte hatırlatmakta fayda var. Karasal yaşam… Diyarbakır'ın doğal hayatında devasa bir karasal yaşam alanı var. Bu amaç neredeyse sivil toplumun gündeminde hiç yok. Kısmen Dicle Nehri, kent merkezindeki boyutuyla konuşulan bir meseledir. Karasal yaşam, kalan boyutlarıyla hemen hemen gündemde olmayan bir başlıktır. Amaçlar için ortaklıklar… Bu özellikle uluslararası işbirliğine vurgu yapan bir hedeftir. Uluslararası ölçekte iş birliği meselesi de Diyarbakır sivil toplumunun zayıf olduğu bir başlıktır.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan Analizi

Raporun ana gövdesine gelirsek; sivil toplumun 110 önerisi Büyükşehir Belediyesi'nin planına ne kadar yansıdı? Burada daha anlaşılabilir bir çerçeve sunmak adına Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2025-2029 Stratejik Planı üç katmanlı bir yaklaşımla analiz edildi.

1. Normatif düzey: Değerler, ilkeler ve yaklaşımlar bağlamında sivil toplum nerede? Belediye planı nerede?
2. Stratejik düzey: Stratejik amaçlar ve hedefler bağlamında bu iki kurumun uyumu ne düzeyde?

3. Operasyonel düzey: Somut faaliyetler, projeler, performans göstergeleri bağlamında sivil camiamızla belediyemiz nerede duruyor?

Normatif Düzey

Diyarbakır sivil toplumunun önerileri ile belediye arasında üç başlıkta fazlasıyla normatif bir uyum var. Birincisi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın özgürlüğü, ikincisi ekolojik yaklaşım, üçüncüsü ise çok dillilik ve çok kimlikliliktir. Bu üç başlıkta neredeyse ideal bir paradigma yakınlığından bahsetmek mümkündür. Bunun avantajları var. Bu uyum, iki aktörün beraber çalışma zeminini güçlendiren ama öte yandan eleştirel mesafeyi kaybetme ve kamu yararını uygun alanlarda gözetememe riskini de yaratıyor. Dolayısıyla, ortaklık birbirini büyütmek üzerine kurulmalı ama eleştirel mesafeyi de koruyabilmeli diye önermek isterim.

Toplumcu ve katılımcı belediyecilik bağlamında sivil toplumla belediye arasında bir perspektif farkı var. Belediye esas olarak sivil topluma daha çok danışma ve bilgi verme ile sınırlı bir misyon biçiyor. Ama sivil toplumun doğrudan katılmaya, hatta bir karar verici aktör olmaya dair beklentileri var. Burada bir uyumsuzluğun olduğu görülüyor.

DBB 2025-2029 Stratejik Plan Analizi:

Normatif Düzey

Tablo 27: Sivil toplum aktörleri ile Belediyenin normatif uyum karşılaştırması

Normatif Boyut	STK Önerileri (Beklenti)	DBB Stratejik Planı (Yanıt)	Uyum Skalası
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadın Özgürlüğü	Kadın kurumlarının yeniden açılması, kadın özgürlükçü kent planlaması.	Kadın özgürlükçü belediyecilik ve toplumsal cinsiyet eşitliğini esas alan yönetim.	5 Çok Yüksek
Ekolojik Yaklaşım	Doğanın talanına karşı ekosistemi koruyan, iklim krizine odaklı yaklaşım.	Ekolojik belediyecilik; doğanın ve kültürel mirasın korunması.	5 Çok Yüksek
Kent Kimliği, Çok Dillilik ve Çok Kültürlülük	Çok dilli hizmet üretimi, kent kimliğinin ve hafızasının korunması.	Çok dilli doku; herkesin eşit, özgür ve barış içinde yaşadığı bir kent vizyonu.	5 Çok Yüksek
Yerel Ekonomik Kalkınma ve Üretici Belediyecilik	Belediyenin iktisadi işletmeler kurarak, kooperatifleri destekleyerek ve kırsal kalkınmayı teşvik ederek ekonomide aktif bir rol üstlenmesi.	Kendine yeten yerel ekonomiyi geliştirmek, öz gelirleri artırmak.	4 Yüksek
Toplumcu ve Katılımcı Belediyecilik	Kayyım modelinin antidemokratik yapısından kurtulma, katılımcı yerel demokrasi.	Toplumcu, katılımcı ve çok dilli bir yerel yönetim anlayışını inşa etmek.	3 Orta
Sürdürülebilirlik Çerçevesi	BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) referans gösteren planlama.	Evrensel değerler ve sürdürülebilirlik vurgusu (SKA'lar dolaylı olarak içkin).	3 Orta

Sürdürülebilirlik çerçevesinde ise iki kurumda da bir uyumsuzluğun olduğunu söylemek mümkündür. Buradan kastettiğim şey şudur. Uluslararası alandaki 17 amacı ne belediye kendi stratejik planına operasyonel düzeyde, normatif düzeyde yedirebilmiş ne de sivil toplum kendi gündemini ve önerilerini şekillendirirken bu uluslararası çerçeveyi yeterince dikkate alıyor. Buralarda daha yerel bir sivil toplumumuz ve daha yerel bir kamumuz var. Özetle söylemek gerekirse, uluslararası aktörlerle ve normlarla konuşma kapasitesinin artırılmasına ihtiyaç var.

Stratejik Düzey

Normatif düzeyi, 5 üzerinden 4,0-4,5 düzlemine taşımak mümkündür. Yani, 1-5 skalasında 4,0-4,5 düzeyinde bir uyum var. Stratejik düzeyde bunun biraz daha azaldığını görüyoruz. 5 skalasında 3,64 düzeyinde bir uyum var. Bu uyumun güçlü olduğu alanlar var. Çok yüksek olduğu uyumlu alan Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar. Öte yandan, Yoksulluğa Son, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Erişilebilir ve Temiz Enerji, Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı, Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar uyumun yüksek olduğu alanlar. Bununla beraber stratejik düzeyde uyumun orta olduğu alanlar da var; Sağlık ve Kaliteli Yaşam, İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, Amaçlar için Ortaklıklar gibi…

DBB 2025-2029 Stratejik Plan Analizi:

Stratejik Düzey

Tablo 29: Sivil toplum aktörleri ile Belediye arasındaki SKA bazlı stratejik uyum düzeyi

SKA Amaç Başlığı	Hedef Sayısı	Uyum (1–5)	Uyum Düzeyi
SKA 1 Yoksulluğa Son	1	4,00	Yüksek
SKA 2 Açlığa Son	2	3,50	Orta–Yüksek
SKA 3 Sağlık ve Kaliteli Yaşam	3	3,00	Orta
SKA 4 Nitelikli Eğitim	4	2,50	Orta–Düşük
SKA 5 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	4	4,25	Yüksek
SKA 7 Erişilebilir ve Temiz Enerji	1	4,00	Yüksek
SKA 8 İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	3	3,33	Orta
SKA 9 Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	2	4,00	Yüksek
SKA 11 Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	10	4,00	Yüksek
SKA 16 Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	2	4,50	Çok Yüksek
SKA 17 Amaçlar için Ortaklıklar	1	3,00	Orta
Ortalama Stratejik Uyum		**3,64**	**Orta-Yüksek**

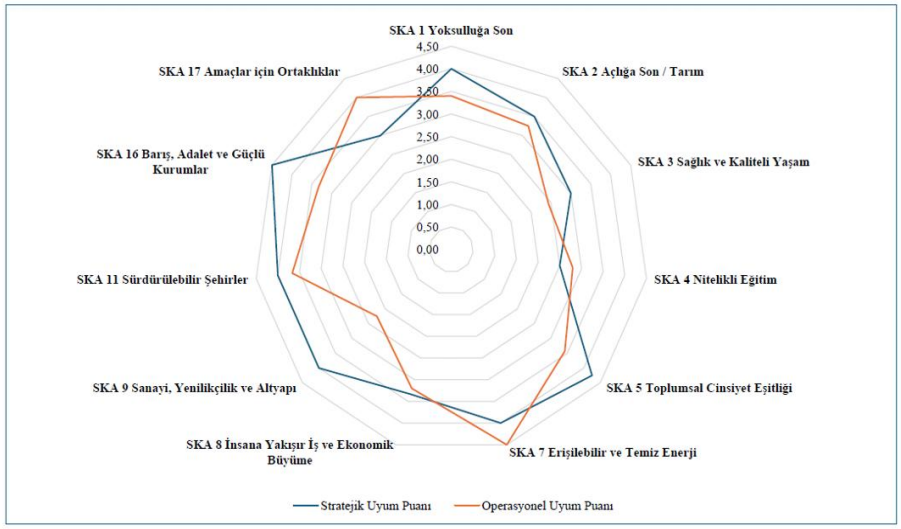
Stratejik düzeyde toplamda 3,64, yani 10 üzerinden 7'ye yakın bir uyumun olduğu söylenebilir. Aslında normatif düzey önemli oranda stratejik düzeye yansımış durumda. "Bu kentin stratejik öncelikleri ve stratejik hedefleri ne olmalı?" sorusuna sivil toplumun verdiği cevapların %70 oranında belediyenin planına yansımış durumda olduğu görülüyor. Bunlar belediyenin planı içerisinde de stratejik amaçlar düzleminde yer etmiş durumundadır.

Operasyonel Düzey

Ama operasyonel düzeye geldiğimizde bunun biraz daha azaldığını görüyoruz. 3,64'ten 3,30'lara doğru bir azalma var. Raporda bunların detaylarını görme şansınız var. Ama bu detayları beraber görme şansına imkân veren şu grafiğe baktığımızda, hemen hemen birçok başlıkta operasyonel düzeyin stratejik düzeye göre biraz daha içeride ve daha sınırlı olduğunu görüyoruz. Bu durum, bir yönüyle doğal. Çünkü belediye haklı olarak bu planı yaparken bütçeyi, kapasiteyi, kurumsal kapasiteyi, insan kaynaklarını, mali kaynaklarını, fiziki altyapıyı ve benzeri birçok kaynağı dikkate alarak daha operasyonel düşünen bir kurumdur. Daha doğrusu, stratejik planlamanın kendisi zaten operasyonel düşünmeyi gerektiren bir süreçtir.

DBB 2025-2029 Stratejik Plan Analizi: Operasyonel Düzey

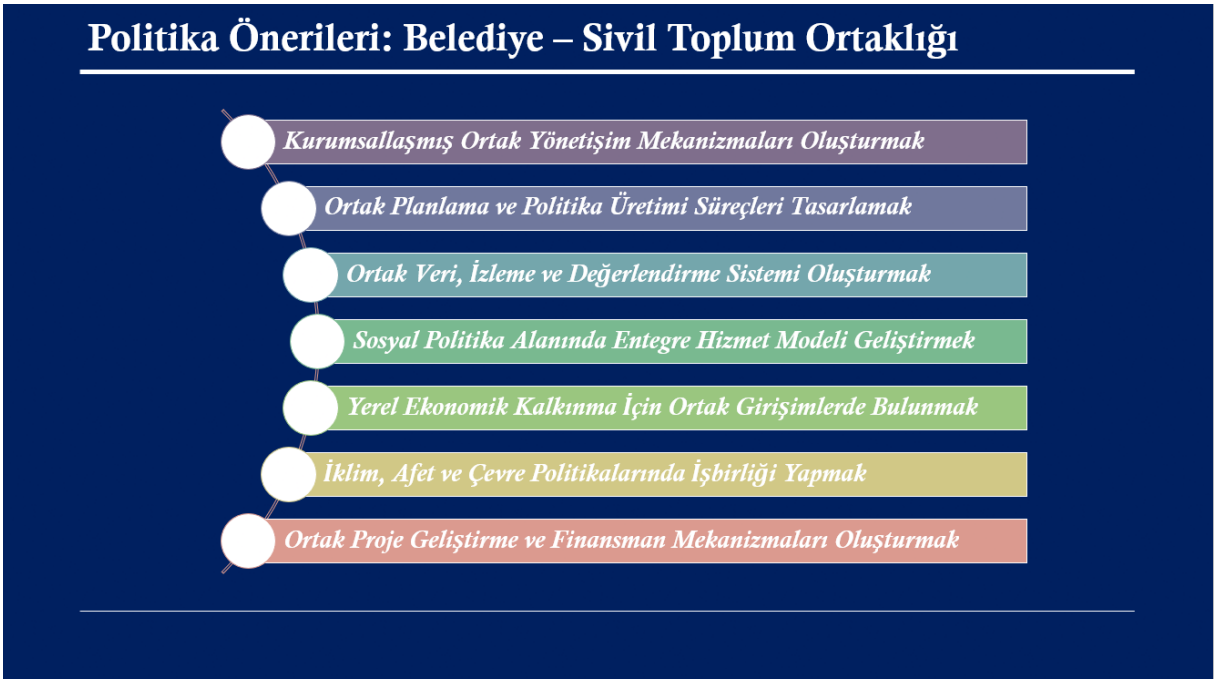
Şekil 7: SKA Bazlı stratejik ve operasyonel düzey uyum karşılaştırması

Burada sivil toplumun önerilerinin zayıf olduğunun altını çizmekte fayda var. Sivil toplum, büyük oranda politika düzeyinde kalan ama bunun uygulama sürecine dair daha zayıf olan bir yerde kalıyor. Buralarda sivil toplumun biraz daha güçlenmesine ihtiyaç var. Ama toplamda normatif düzeyden stratejik düzeye, oradan operasyonel düzeye baktığımızda bir daralmanın olduğunu söylemek mümkündür. Normatif düzeyde bir ideal yakınlık var. Stratejik düzeyde orta-yüksek düzeyde bir ortaklık var. Plana yansımış durumda. Ama operasyonel düzeyde kabaca sivil toplumun üç önerisinin ikisinin plana yansıdığı bir tabloyla karşı karşıyayız.

Politika Önerileri

Raporda üç bağlamda politika önerileri belirtilmiştir. Bahsetmiş olduğum detaylı analizler üzerinden bir tanesi doğrudan sivil topluma dönük olan önerilerdir. İkincisi, doğrudan belediyeye dönük olan önerilerdir. Üçüncüsü ise bu iki kurumun ya da bu iki alanın ortaklığına yönelik bir öneridir. Burada sadece ortaklığa yönelik önerileri paylaşacağım. Diğer ikisinin detaylarını raporda görme şansınız var.

Ortak yönetişimin biraz daha kurumsallaşmasına ihtiyaç var. Burada bütün camia biliyor, ama hatırlatma gereği duyuyorum. Diyarbakır, geçmişte kamu-sivil toplum ortaklığı bağlamında Türkiye'de iyi örneklerden birine sahipti. 8 yıllık kayyum uygulaması, bu ortaklığa dair de büyük bir zarar verdi. Bu kurumsal geçmişi de bir yandan hatırlayarak konuşuyorum. Halihazırda kayyum uygulaması üzerinden yaklaşık iki yıl geçti. Belediyelerdeki 2 yıllık deneyiminden sonra yönetişim mekanizmalarının daha kurumsal bir düzene taşınmasına ihtiyaç var. Halihazırda yapılarımız var. Kent konseyi, kent platformu var. Kent platformu, deprem döneminde kurulan ve aktif hale gelen bir yapıdır. Yine bu ağ üzerinden daha tematik, veri, bilgi üretecek, politika inşa süreçlerine katkı sunacak bir izleme ağı kuruyoruz. İzleme ağı, diğer iki platformu da besleyebilir. Ama bir kurumsallaşma ihtiyacının önemli olduğunu söylemek isterim.

Planlama süreçlerine ilişkin bir ortaklığa ihtiyaç var. Bu tür normatif çerçeveler nasıl kurulur, stratejik hedefler, operasyonel faaliyetler nasıl planlanır? Planlamanın planlamasına dair, planlama sürecinin tasarımına dair daha fazla konuşmaya ihtiyaç var ki bu tür süreçlerin niteliği biraz daha iyileşebilsin. Planlama sürecinin tasarımına dair bir ortaklık ihtiyacı var. Burada bir açığın olduğunu söylemek mümkün.

Veri izleme ve değerlendirme mekanizmaları çok zayıf. Çoğu kurum hâlihazırda TÜİK'ten besleniyor ama TÜİK'in hâlini çoğumuz biliyoruz. İstanbul'da İstanbul Planlama Ajansı kuruldu. Ardından İzmir'de kuruldu. CHP belediyelerinin birçok ilde kurduğu planlama ajansları var. Diyarbakır'da da sivil toplumun, belediyenin, birçok kamu kurumunun kente dair veri ve bilgileri beraber inşa edebileceği, beraber büyütebileceği ve beraber yönetebileceği bir ortak veri ve bilgi platformuna ihtiyaç var.

Ne yazık ki halihazırda merkezi hükümetin üretmiş olduğu veri ve bilgiler hem yerele inmiyor hem yereli kapsamıyor hem de kıyaslamaya olanak tanıyacak çerçeve sunmuyor. Veri ve bilgi yönetimini ortaklaştırmaya ihtiyaç var. Bunun platformu belediye mi olur, ortak bir alan mı olur, kent konseyi mi olur, belediyeler birliği mi olur, tartışılabilir. Ama veri ve bilgi üretimine ve bunların yönetimine dair bir ortaklık ihtiyacı var.

Sosyal politika alanı bu kentin en büyük yaralarından bir tanesidir. Sorun çok derin, kaynaklar sınırlı, aktörlerimizin kapasitesi zayıf. Burada darmadağın bir tablo var. Herkes kendi başına iş yapmaya çalışıyor. Özellikle sosyal politika alanında insan kaynaklarını, mali kaynakları, sorunları, projeleri ortaklaştırmak gerekir. Sosyal politika alanında kamu-sivil toplum ortaklığına öncelik vermek yine raporun önermiş olduğu bir başlıktır.

Yerel ekonomik kalkınmayı hem belediyenin gündemine daha fazla taşıması hem de bir lider aktör olarak konumlanması; aynı zamanda sivil toplumun da bunu dert edinmesi ve buna dair bir misyon üstlenmesi önemlidir. Burada bir ortaklık önerimiz söz konusudur.

İklim, afet ve çevre politikaları özellikle sivil toplumun en zayıf olduğu alanlardır. Buralarda belediyenin iyi bir girişimi var. 2025 yılında Sürdürülebilir Enerji ve İklim Eylem Planı (SEKAP) diye özel bir plan hazırlandı. Ama buralarda sivil toplumun da destek sunması ve bu alanın ortaklaştırılması önemli bir ihtiyaçtır. Bu, kentin en zayıf alanıdır. Muhtemelen 20 sene sonra bugün konuştuğumuz meselelerden çok daha fazla konuşacağımız, gündelik hayatımızı şekillendirecek bir meseledir. Buralarda bir ortaklık ihtiyacının acil olduğunu söylemek isterim.

Son olarak, kentin bütün meselelerine dair ortak bir program ve proje geliştirme merkezinin kurulmasını önermek isterim. Bunun yine adresi, çatısı ne olur? Bu konuda bir açık kapı bırakarak, bir tartışma alanı bırakarak, ama kentin sorunlarına dair ortaklığın sadece normatif düzeyde, politika düzeyinde kalmaması, uygulama süreçlerine yansıması, proje düzlemine inmesi önemlidir. Buralarda da ortak mekanizmaların kurulmasını raporda önerdik.

Halihazırda İzleme Ağının geçici sekreteryasında DİTAM dışında dört kurumumuz var. Geçici sekreterya en azından kurucu rolünü oynayacak. Ama genişleyebilir, isimler değişebilir.

Umudum o ki bu çalışma en az 10 yıl boyunca sürer, projeye bağımlı olmadan uzun vadeli bir izleme programına dönüşür. Bu kentte kamu yararını merkeze alan, sıradan insanın hayatını merkeze alan ve buralarda iyileşmeyi dert edinen sivil toplum ile kamu ortaklığının inşasına dayalı iyi bir örnek çıkar. Bu örnek İstanbul'dan duyulur, Mardin'den duyulur, belki Hewler'den duyulur, Paris'ten duyulur, Londra'dan duyulur, Berlin'den duyulur diye umuyorum.

Katkılar, Sorular ve Cevaplar

Doğan Hatun (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Eş Başkanı)

Kentin bir afet koordinasyon merkezi var. Kentimizin afetlere dirençli hale gelmesiyle ilgili hem merkezin yapımını kapsayan hem de toplumsal meselelerle ilgili ciddi bir çalışmamız var. Sadece Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi değil, GABB Belediyeler Birliği ile diğer ilçe belediyelerimizle, teknik açıdan TMMOB Koordinasyon Kurulu'yla kentsel dönüşümden diğer toplumsal afetlere kadar detaylı çalışmalarımız var. Afet Koordinasyon Merkezi'nin mimari projesi bitti. Hükümet, iktisat, teknik, mekanik ve diğer işletme aşamaları bitti gibi. Bütün afet durumlarına hazırlıklı olacak ve koordine edilebilecek, içme suyundan, kanalizasyondan, ulaşımdan diğer teknik meselelere kadar birlikte koordine edilebilecek bir merkez kuruyoruz. Merkez kurma çalışması sadece kentimizi değil, 17 ilçemizi de kapsayacak düzeyde bir çalışmadır. Çünkü bu optimizasyon meselelerine kırsal ilçe belediyelerini de süreçlere dahil edeceğiz. Şu an sadece kentsel dönüşümle ilgili çalıştaylar kısmını kamuoyuna açtık. Diğer kısımları yerel yönetimlerde olgunlaştıktan sonra kamuoyuna açıp birlikte tartışma sürecini başlatacağız.

Veysi Ülgen (Diyarbakır Tabip Odası Başkanı)

Diyarbakır Tabip Odası'nın fikirlerini açıklamak istiyorum. DİTAM bizi ilk ziyaret ettiğinde de fikrimizi söylemiştik. Bu noktada çevre sağlığı önemlidir. Biyolojik atıklar da önemlidir. Biyolojik atıkların normal içme sularından ve diğer sulardan ayrıştırılması, bütün bunlar sağlığı ilgilendiren konulardır. Bu anlamda, çevre sağlığı konusunda yerel yönetimlerle bu projede birliktelik olabilir, olumludur.

Bir diğeri de temel prensibimiz, insanların hastalanmamasıdır. Bunun için de koruyucu sağlık önlemleri çok önemlidir. Bu da ancak ortak iş birliğiyle olabilecek bir konudur. Eğitimler, birlikte verilebilir. Sağlık eğitimleri sadece hekimlerin işi değil. Bu projede de eğitim zaten yer alıyor. Yaşadığımız coğrafya üzerinde kadın sağlığı ve bebek-çocuk sağlığı da elbette önemlidir. Bunun içinde aşılama, bağışıklama ve diğer çalışmalar vardır. Tabip odası olarak koruyucu sağlık hizmetleri üzerinde böyle bir projede yer alırız.

Burada dikkatimi çeken konu ayrıştırılan hizmetlerin olmasıdır. Koruyucu sağlık hizmetlerinin dışındaki diğer hizmetler daha çok merkezi hükümette deniliyor. Anadilde sağlık hizmeti de bununla sayılmış. Bu noktada katılmadığımı söyleyeyim. Sağlık, sadece hastanın doktora giderken yaşadığı bir sorun değildir. Koruyucu sağlık hizmetlerinde tanımlanan her şeyde ana dilde sağlık vardır. Bir yerde eğitim verirken, kadınlara, çocuklara bağışıklık verme eğitimi verirken, diğer işlerde de anadilde sağlık mutlaka vardır. Ana dilde sağlık sadece hastaneye ile sınırlı değildir. Bu projede anadilde sağlık hakkının da yer alması gerekir. Ana dilde sağlık hakkı, her alanda Kurmancî ve Zazakî olarak yer alması gerekir.

Türkiye genelinde belediyeler mevcut statüko düşünülerek hazırlanmış. Mevcut statü düşünülürken, yataklı hizmetler, tedavi hizmetleri, sağlık politikaları merkezi hükümetin sorumluluğundadır. Kürt sorunu üzerinden düşündüğümüzde, yerellik bu anlamda gündeme geldiğinde, Kürt sorunu tartışmaları içinde statü konuşulduğunda, özellikle sağlığın ve diğer hizmetlerin de konuşulması ve örgütlenmesi gerekir. Projelerde bunu da düşünmek ve tartışmak gerekiyor.

Burada bugün merkezi hükümetin sağlık politikasını yaşıyorsunuz. Hastanelerde randevu bulamıyorsunuz. Acil servisler yoğun, hastaneler yoğun, yoğun bakım üniteleri yoğundur. Bu noktada yerel yönetimlerin ve bütün STÖ'lerin; hekimlerle, hekim örgütleriyle iş birliği halinde

çözüm önerileri olmalıdır. Çocuklar, kadınlar, engelliler, kronik hastalar en azından bu noktada özellikle düşünülmelidir. Sadece korumak değil, tedavi etmek anlamında da projeler geliştirmek ve düşünmek gerekiyor. Bunu yapacak mıyız?

Katılımcı - 1

Barış akademisyeniyim ve ekoloji ve Hewsel Bahçeleri üzerine çalışmalarım var. Her şeyi söylediniz. Birleşmiş Milletler sürdürülebilir bir yaşam için 17 madde belirledi. Birinci ve ikinci maddeler nelerdi? Birincisi yoksulluk, sefalet veya açlıktır. İlki fizyolojik ihtiyacımız olan açlıktır. Kendimizi beslemeliyiz. Aç bir insan köledir, özgür olamaz. Kendi toprağında yemeğini üretmeyen muhtaç bir insandır; köledir. Bunun için birçok sivil ve belediye kurumunun çok hızlı çalışması gerekiyor. Daha önce modellerimiz vardı. Sarmaşık Derneği bu konuda iyi bir modeldi. Bu derneği kapattılar. Bu modeli yeniden canlandırmak gerekir.

Bir diğer konu ise Birleşmiş Milletler açlığın ilk çözümünün küçük çiftçileri desteklemek olduğunu söylüyor. Tarım sektörü açlığın çözümü değildir. Küçük çiftçiler, aile çiftçileri desteklenmelidir. Bu konuda çok çalışma yapıldı. Bu sadece açlığın ve yoksulluğun çözümüdür.

Köylerimiz boş. Köy ve şehir hayatından bahsettik. Köylüler ürün yetiştiriyorlar: peynir, sebze, meyve yapıyorlar ama bunları pazara ulaştıramıyorlar; pazara ulaştırma imkânları yok. Bu imkânlar sağlanmalıdır. Birkaç yıldır kooperatiflerden bahsediyoruz ama henüz bir kooperatif modeli ortaya çıkmadı. Bunlar dikkate alınmalı. Ayrıca, bu model şehirlerin bahçelerinde ve parklarında da değiştirilmeli. İnsanların fayda görmediği çam veya akasya ağaçları terk edilmeli. Ağaçlar ülkemizin ekolojisine uygun olarak dikilmelidir. Örneğin, ekolojik parklar, doğa parkları diyorlar, birçok büyük alan yaratıyoruz. Bu botanikçilerin ve mühendislerin fikri değil.

Katılımcı - 2

Açıklamanızda 2024 yılında önerilerde bulunduk. Bu önerileri değerlendirdiğiniz için teşekkür ederiz. Bu önerilerin çok iyi karşılandığını söylemiştiniz. Burada bir eksiklik var. İkincisi, çalışmalarda alınan kararlar nasıl alındı? Hangi projelerde alındılar? Bu projelere kimler katıldı? Takip edilmemiş. Bu çalışmaları kim takip edecek? Bu da takip edilmemiş.

Kent konseyi burada vardı. Kent konseyi tüm konularda karar sahibi oluyordu. Biz önerilerde bulunuyorduk. Belediye kararlarını alıyordu. Biz de kararlara dahil olmalıydık. Kent konseyinde bu kararlar alınıyordu.

Katılımcı - 3

Benim için önemli bir toplantı. Diyarbakır'da sürdürülebilir bir yaşamın devam etmesini isteyen biri olarak bu toplantıyı oldukça elzem buluyorum. Toplantıya katılan arkadaşlarımızın çoğunluğunun toplantı çıktılarını yönetime taşımadığını görüyorum. Son 30 yılın analizini yapmaya çalışıyorum. Aktarılması gereken konular, sadece kişide mahsur kaldığı yönünde bir tablo var. Bu tablo, durumumuzu gösteren önemli bir eksiklik olarak önümüze çıkıyor. Katılım çok önemlidir. Uzun yıllar kayyumdan kaynaklı olarak belediyelerimiz iş yapamadı. Ancak bu dönem sokaklara masalar konulmak suretiyle halka danışılıyor. Bu da önemli ve güzel bir alandır.

Cuma Hoca, "kırsal ile kentli arasındaki bağ koptu," dedi. Mesela şehir içinde daha çok atıl olan çok sayıda yer, mekân, bina boşluğu ve bina kenarı var. İnsanlara ekonomiye katkıları konusunda, evde bile bitki yetiştirebilecekleri imkânların olduğunu hatırlatmak lazım. İnsanların kafası çok dağınıktır. Mahallelere ve insanlara gitmek suretiyle 50 metrekare bile bir sera yapabileceğini, domatesi

etkileyebileceğini buradaki kesime anlatmak lazım. Enerjilerinin ortaya çıkması lazım. Bir dönem gazetede köşe yazarlığı yaparken Bismil'e gitmiştim; orada bir kaymakam vardı. Kaymakam bir okul yapılacaksa, o mahalleliye soruyordu; parkı nerede yapalım diye soruyordu. Bu da karşılıklı bir iletişim doğuruyordu. Bu yerelde de yapılabilir.

Ana dilde eğitim verilmesinden yanayım, ama ana dilde sadece Kürtçe akla gelmemeli. Bu coğrafyanın sahipleri Ermenilerdir, Süryanilerdir; onların da kendi dillerinde hizmet almaya hakları var. Ortak fırın, ortak market, ortaklaşan ve kolektif aklın ortaya çıktığı projeleri biraz daha heyecanlandırabiliriz. Mahallelerin tamamında bir A markasının halkın içinde olduğu, halkın parçası olarak gördüğü projeler bizim için daha önemlidir. Son olarak, insanların bir araya gelmeye ihtiyacı var.

Katılımcı - 4

Emeklerinize sağlık. İyice incelenmesi gereken bir rapor hazırlanmış. Ancak bir iki soru soracağım. Sivil toplum üzerinde nereye baktığınızı merak ettim. Raporda, emek, meslek örgütleri ve bir kısmı da siyasi partilerdir. Az sayıda da gerçekten evrensel düzeyde sivil toplum örgütü diyebileceğimiz kurumlar var.

Bir şey netleştirmemiz gerekiyor. Emek ve meslek örgütleri sivil toplum örgütleri olarak gerçekten faaliyet yürütebilir mi? İmkânları var mıdır? Kürdistan'da sivil toplum örgütlerinin ve emek meslek örgütlerinin faaliyet alanlarının birbirine yaklaştığını, kesiştiğini zaman zaman görüyoruz. Ama aslına bakılırsa, emek meslek örgütleri ilgili oldukları alanın çıkarlarını hesaplayan kuruluşlardır. Toplumun bütününü gören dil ve politikalar geliştirebilir mi? Kürdistan'da bunun içine geçmiş olabilir, ama evrensel düzeyde mi?

Bakış açınızdan zannediyorum ki bunlar çok iç içe geçmiş kurumlardır. Bana kalırsa, veri olarak doğru bir sonuca ulaştıramamış. Çünkü aynı zamanda bu yanılgı bize şu sonucu da doğurur: Burada güçlü bir sivil toplum var. Aslına bakılırsa, güçlü bir sivil toplum Diyarbakır'da yok. Bütün toplumun genelini görüyoruz. Sorunlara politik yaklaşımlar geliştiren sivil toplum, Diyarbakır'da zayıftır. Bunun yerini alan sendikalar ve emek meslek örgütleri var. Bunun yerine ikame oldu mu? Bu açıdan bir yanılgıya düşürebilir mi?

İkincisi, rapor hazırlama sürecinde bir akademisyen çeşitliliği var mı, yoksa kendi emeğiniz mi var, başka arkadaşlar var mı, rapor bir kurulda mı hazırlandı?

Üçüncüsü de çok fazla güvenlik kavramı geçiyor. Güvenlik yüzyılın en popüler kavramlarından bir tanesidir. Ama güvenlik kavramı sıkıntılı bir kavram, zorunlu bir kavram. Çok yoğunluklu bir güvenlik kavramı bakışı; zaman içerisinde bizi güvenlik odaklı bir anlayışa doğru taşır mı? Orada bir endişe hissediyorum. Biz de son 3 gündür okullarda yaşanan saldırılar nedeniyle eylem içerisindeyiz. Mesela burada güvenlikçi politikalara karşı, hükümetin bunu fırsat bilerek güvenlikçi politikaları derinleştirmesine karşı ciddi bir duruş sergiliyoruz. Bu çok manipülatif bir ortam oluşturuyor. Bu tür ihtiyaçları, toplumsal ihtiyaçları manipüle ederek derinleşen otoriteyi taşıyan sistemler geliştirdik. Bu, ciddi bir risk alınarak oldu. Bu kavramları yeniden değerlendirebiliriz, tartışabiliriz.

Ek olarak, gerçekten buranın mahalle forumları, meclisleri, hak savunucuları, LGBT savunucuları ve gerçekten sivil toplum temsilcileri olmalıdır.

Katılımcı - 5

İlk olarak, Kent Konseyi kayyum zamanında neredeyse lağvedilen bir yapıydı. Kent Konseyi, toplumun ve sivil toplumun kent yönetimine katılmak ve etkilemek için bulabildiği bir araçtı. Acaba şu anda bizde nasıl yürüyor? Ne kadar etkili olduğunu düşünüyoruz?

İkinci olarak ise; başka şehirlerde sivil toplumun planlama ve uygulama süreçlerine katılımı için kurulan başka mekanizmalar ve iyi işleyen örnekleri var mı? Kent Konseyi dışında başka bir örnek bulabilecek miyiz?

Son olarak, Cuma Hoca sivil toplumla belediye arasında en uyumlu gibi görünen kurumlardan birinin dil ve kültür alanı olduğunu söyledi. Buna dair uzun bir analiz ya da eleştiri yapmayacağım. Ama son dönemde Mezopotamya Ajansı'nın yaptığı bir haritalama çalışması üzerinden gündeme de geldi. Ama dille ilgili çalışma, sadece çok dilli belediyecilikle, çok dilli hizmetler vermekle sınırlı değil; böyle de düşünülmediğini biliyorum. Ama şunu hatırlatmak istiyorum. Dille ilgili çalışmalar yürüten sınırlı sayıda kurum var. Belirli sayıda uzman var ve bu kurumların çok ciddi maddi sıkıntıları var. Biliyorum ki Türkiye'deki bir sürü belediye önemsedikleri alanda çalışma yürüten kurumları güçlendirmenin yasal yollarını bulabiliyor. Belediyelerimiz de bulabilir. Kurumlarımızın hâlâ bir sözlük, bir kitap, bir şeyi yayınlamak için 10 tane kapı çaldıklarını görmek söylemle ve süreçle örtüşmüyor. Bunları öneri olarak not etmek isterim.

Katılımcı - 6

Cuma Hoca'nın değerli sunumu için çok teşekkür ediyorum. Her kentin bilmesi ve beslenmesi gereken konuları var. Sivil toplumun yetersiz kalma meselesi… Kentteki sivil toplum dinamizmine, birliklerine Türkiye'de bir örneği yok. Bir referans olarak bunlara baktığımızda, Türkiye'de Diyarbakır'ın sivil toplumu gerçekten çok kıymetlidir. Evet, istediğimiz düzeyde değil. Çok daha ileri olabilir, ama Diyarbakır rol model bir yer. Sivil toplumun birlikteliği güçlü olabilir. Sivil toplum, tarımdan kent eşsizliğine kadar sosyal yaşamdan sokaktaki sorun ve sıkıntıların konuşulduğu bir yapıdır. Uzun yıllardır atıl olan kent konseyi, şu an istenen seviyede değil, ancak çiftçinin sorun ve sıkıntılarını konuşurken, kentteki tüm bileşenlerin bu sorun ve sıkıntıya duyarlı hale gelmesine ve öğrenmesine olanak sağlayan bir kurumdur. Kent Konseyi'nde her şeyin çözüm olabilme şansı var mıdır? Elbette yok, ancak çok daha iyi bir duruma gelebilir.

Katılımcı - 7

Konuyu Diyarbakır bağlamından ele almaktan ziyade Türkiye bağlamında ele almakta fayda var. Yaşanabilir ve sürdürülebilir şehirler Türkiye'nin sorunudur. Türkiye'de yıllar içinde iktidarlar kentsel planlamaya ve mekânsal programa giderken hiçbir noktada toplumu esas almamıştır. Esas alınan tek nokta toprak rantının nasıl oluşturulacağıdır. Burada merkezi hükümetin çok büyük bir etkisi var. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, toplumu merkeze almada, mekânsal planlamada ve şehir planlamasında bir proje üreteceğim derse, merkezi iktidar önüne set çeker. Çünkü imar konularında yerelin sesini bağlamıştır. Bu ciddi bir sorundur. İnsanların %90'ı Türkiye'de şehirlere sıkıştırıldı. Nüfusun %90'ı insan-doğa ilişkisini sonlandırdı. Dikey yaşamla insan-insan ilişkisini sonlandırdı. Dolayısıyla bu sorun bir Türkiye sorunudur ve merkezi hükümetin sorunudur. Tabii ki yerelin de bu soruna çare olma noktasında elinden geldiğince veyahut da mevcut yasalar el verdiği kadarıyla bir şeyler yapması gerekir.

Türkiye'deki şehirlere baktığımızda, toplumsal yapı çok acı verici bir durumdadır. Diyarbakır'da sanayi kültürü eksiktir. Sanayi kültürünün ciddi bir şekilde gelişmesinin önüne toprak rantı çıktı. Toprak rantından dolayı sanayici, *"Niye işimle uğraşayım? 10 dönüm, 20 dönüm alayım; 10 yıl sonra kolay yoldan zengin olurum,"* diyor. Maalesef, bu sorun böyle devam edecek.

İkincisi, sivil toplum örgütü Türkiye'de bir sorundur. Bir buçuk yıldır barış süreci çalışmaları var, ancak sivil toplum örgütlerinden Türkiye genelinde örgütlü bir ses çıkmıyor. Barış sorunu sizin sorunuzdur. Başkasının sorunu değildir.

Diyarbakır'da barış ve demokrasi olursa buradaki sanayi gelişir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, barış olduğu zaman ülkedeki ekonomiyi kalkındırır; barış olmazsa yapamaz. Çoğu STÖ bunu yapmıyor. Her bir STÖ, başka bir siyasi partinin arka bahçesi konumuna geçmeye çalışıyor. STÖ'lere el atılıyor, STÖ'ler rahat bırakılmıyor. Sivil toplum örgütü demek, halkın geleceği açısından, toplumun geleceği açısından olması gereken neyse, bunu ortaya koyan yapılar, demektir. Ama öbür şehirlerle kıyasladığımızda, Diyarbakır'ın sivil toplumu bir adım öndedir. Ancak yeterli değildir. Umarım gelecekte ilerleme sağlamış oluruz.

Katılımcı - 8

İki şeye dikkat çekmek istiyorum. Birincisi, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki çelişkidir. Belediyenin yönetimi devralmasından önce böyle bir çelişki yoktu. Köyler şehre entegre olmamıştı, köyler ve şehirler ayrıydı. Savaştan sonra ve 1990'lardan itibaren köylüler şehre geldi ve köylerini de beraberlerinde şehre getirdi. Diyarbakır'ın ve tüm Kürdistan'ın kırsal ve kentsel alanları arasında bir çatışma var. Ancak Diyarbakır'dan hiç bahsedilmiyor. Örneğin, Alipaşa, Bağlar, Şehitlik köylülerin yerleridir; Gaziler, Diclekent ise şehirlerin yerleridir. Kentsel alanlar diyorum, çünkü kentsel değiller. Onlar da orta sınıf gibilerdir. Proleter özellikler de burada belirgin değil. Türkçe, orta sınıfın dilidir. Kürtçe de köylülerin dilidir: Kurmanci veya Zazaki. Bu çatışmada ne kentleşme gelişiyor ne de köylüler şehre entegre oluyor. Son 20-30 yıldır köylüler kırsallıklarını koruyorlar. Maalesef kimse bunu görmüyor, belediyelerimiz bile. Hükümet bunun olmasını istedi.

Bu arada başka bir şey oldu. Eski Alipaşa ve Sur, eski Diyarbakır ortaya çıktı. Dili, Diyarbakır ağzı da bir sınıf olarak ortaya çıktı. Bu da bir sorundur. Bunlar Hewsel meselesinin ve onunla ilgili tartışmaların sonuncularıdır. Bu sorun, buradan geliyor. Belediye bundan sonra daha dikkatli olmalıdır.

Dünyanın her şehrinde bir kitap pazarı veya kitap bölgesi var. Süleymaniye'de, Erbil'de, Berlin'de, İstanbul'da, Ankara'da var, ama maalesef Diyarbakır'da kitap pazarı veya bölgesi yok. Özellikle belediyeye sesleniyorum. Bizim bir projemiz var ve bunu sunabiliriz. Dışarıdan ve Diyarbakır'ın tüm ilçelerinden insanların gelip kitaplara ulaşabileceği bir yer olabilir. Diyarbakır'da bir kitap bölgesinin olması iyi olurdu.

Ayrıca birçok kültür merkezimiz var. Ama içlerinde kitap yok. Örneğin, ÇandAmed büyük bir bina ama içinde kütüphane yok. Yıllardır unutulmuş durumda. Kitaplar unutulunca, maalesef yazarların kendileri de unutuluyor. Bu yüzden onları bir anıt haline getirmek ve evi inşa etmek gerekir.

Katılımcı - 9

Bölgenin yarısı dağlık ve ormanlıktır. Ormanlık alanlar ise asıl ormanlar olarak adlandırılıyor. Bu alanlar, onarılması veya ağaçlandırılması gereken ormanlar demektir. Neden ormanlar üzerine bu kadar duruyorum? Çünkü, Almanya İkinci Dünya Savaşı sonrası kredi bulamazken orman varlığının yüzde 15'ini kullanarak kendini kalkındırıyor. Mevcut orman varlığını satarak sermaye yapıyor ve bunun yanında endüstriyel ormanını da 3'e 5'e katlayarak ekonomisini düzeltiyor. Kırsalda yaşayan insanlara geçim kaynağı yaratmak adına endüstriyel bir orman plantasyonunun yapılması lazım.

Mevcut varlıklarımızla ilgili bazı şeyleri dile getirmemiz lazım. Örneğin, Kulp'ta bir anıt kestane ağacı var ve 770 yaşındadır. Coğrafyamızda, bir tanesini çoğaltıp ve ikincisini ekmeyi beceremedik. Çevresinin 9 buçuk metre ve çapının 3 metre olduğu bir ağaçtan bahsediyoruz. Belki bazılarımız bunu yeni duyuyor. Bölgede yetişen kiner ağacı da doğal bir parfüm kokusu veriyor. Ama hiçbir parkımızda bu ağacı göremiyoruz. Gerekirse 80-90 yaşındaki vatandaşlardan destek alarak bu coğrafyaya ait varlıklarımızı korumamız ve yaşatmamız lazım.

Çin çölünü çöl kavağı, kırmızı söğütle verimli toprağa çevirirken, biz ne yazık ki kavağı bölgede ve kavakçılığı unuttuk. Çünkü ne Tarım Bakanlığı'ndan destek istiyoruz ne de köye dönüşte ekonomik destek adına bir çalıştayımız olmuş. Bununla ilgili de verimlilik gittikçe kayboluyor.

Kent meselesinde naçizane önerim, kent ekonomi konseylerinin de ayrı olmasıdır. Çünkü ekonomi konseyleri sorunları daha iyi dile getirebilir. Bölgemizde Kurtalan'a kadar bir demiryolu ağı var. Ama 100 yıldır bu ağ bir metre ilerleyemedi. Belediye başkanları ve vekilleri bunu ısrarla dile getirmelidirler. Çünkü demiryolu ticaretin en ucuz aracıdır. Burada ticareti ve ekonominin kalkınmasını istiyorsak, bunu dile getirmemiz lazım. Altyapımız, kent yollarımız var ama en basiti, Irak'a, Suriye'ye giden yol, Çınar içesinde tek şeride düşüyor. Bu altyapıyla, ulaşımla nasıl kalkınacağız? Buradan havayoluyla Irak'a gitmek için Diyarbakır'dan uçakla İstanbul'a, oradan Erbil'e gidiyoruz. Buraların iyi irdelenmesi lazım.

Katılımcı - 10

Eğitim-Sen'den konuşan arkadaşın sivil toplum örgütü tanımına katılıyorum. Buradan bakınca sayıca az olduğumuzu görüyorum.

Çalışmada kültürel ve doğal mirasın korunması adı altında birkaç yerde dönüşüm modellerinden söz ediliyor. Aslında kültürel tarihi alanlarda 'dönüşüm' olmaz. Çünkü bugün Suriçi'nde uygulanan her şey dönüşüm uygulamasıdır. Bunlar da Suriçi'ni yok eden uygulamalardır. Bu kavramlara dikkat etmek gerekir. Dönüşümden çok iyileştirme veya sağlıklaştırma diye söz etmek daha doğru olur.

Metruk alanlardan söz ediliyor. Bu da iktidarın bahsettiği bir terimdir. Özellikle tarihi alanlar önce metruklaştırılıyor, ardından tarihi alanlar metruk diye yıkılıyor veya dönüşüm uygulanıyor. Buna da çok dikkat etmek gerekiyor. Metruk denilen şey, aslında tarihi bir yapıdır. Buralar, restore edilerek tekrar hayata döndürülmesi gereken yapılardır. Bu yapıların dönüşümüne değil, sağlıklaştırılmasına vurgu yapmak gerekiyor.

Dr. Cuma Çiçek (Akademisyen)

Veysi hocam, haklısınız; birçok hizmet merkezi yerdedir. Ademi merkezileşmeye ihtiyaç var. Kürt meselesi için, su için, ekmek için, ekonomi için, demokrasi için ve daha dengeli mekânsal bir büyüme için ademi merkezileşme lazım. Mesele sadece bir Kürt meselesi değildir. Burayı merkeze almak önemlidir. Ama hâlihazırda merkezi yönetimin çok fazla yönettiği alanlar var. STÖ'lerin buraları izlemesi gerekiyor. Sadece yereli izlemek doğru değil. Mesela kızımı her gün 09:00-16:00 devlet okuluna götürüyorum. Bu sahaya dair de söz kurabilmemiz lazım. Merkezi hükümetin doğrudan yönettiği, hatta daha da genişleyerek var olduğu bir süreç içindeyiz. Bizim de derdimiz bu alanlarda daha çok var olmaktır. Mesela üniversiteye, kente katkısı nedir diye bakmak gerekir. Bunu da veri ve bilgi üreterek somut çalışmalarla yapmak gerekir. Bir yandan da seçilmiş yerel yönetimleri de eleştirel ve mesafeyi koruyarak, büyütme eksenli bir ortaklık kurarak merkeze almalıyız.

Yerel Hizmetler İzleme Ağı'nın derdi şudur: Bir öneri yaptık, ne oldu? Buraları beraber düşünmek, bir arada düşünmek, birbirini konumlandırmak önemlidir. Bu sürekliliği sağlamak için kafa yormak gerekir. Raporda bilinçli olarak sivil toplum aktörleri kavramını kullandım. Şu açıdan daha kapsayıcı bir tanımdır: Kurumsal yapılar kadar bireysel aktörleri de içeriyor. Formel yapılar kadar enformel yapıları da içeriyor. Dernek değil, vakıf değil, ancak kamu yararını gözeten bir çalışma yürütüyor. Öte yandan, haklı olarak meslek odaları bir STÖ müdür, değil midir soruları var. Ancak bağlamımızda kamusal tartışmanın şekillenmesine katkı sunan tüm aktörleri böyle adlandırabiliriz. Sivil toplumla yarı kamu arasında kalan meslek odalarını dışarıda tutmamız mümkün değil. Diyarbakır'da kümülatif büyüme gibi bir derdin olması ve işlerin toplamda büyümesi gerekir.

Son 10 yılda Diyarbakır sivil camianın küçüldüğünü görüyorum. Tüm aktörlerin içerisine girdiği bir çerçevenin kümülatif bir yapıda birleşmesi kişisel kanaatimdir. Raporu tek başıma yazdım. Bu 3 yıllık bir projedir. Niyetimiz bunu devam ettirmektir. Daralan sivil toplumda meslek odaları mecburi olarak toparlayıcı aktörlere dönüştüler. Örneğin, eğitim izlenecekse elbette Eğitim-Sen olmalıdır. Bu iş büyürse tematik izleme raporları hazırlanabilir. BM'nin 17 maddesi aynı anda izlenebilir. Bu da Kent Konseyi'ni besleyen, büyüten bir ağ olarak devam eder. Temel meselemiz, bu kenti sivil toplum olarak nasıl büyütürüz, nasıl daha kapsayıcı ve eşitlikçi hale gelirizdir. Temel derdimiz buradadır.

Doğan Hatun (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Eşbaşkanı)

Tüm arkadaşların emeğine sağlık. Danışmanlarımız tüm önerileri burada not aldılar. Yalnız bizim de içimize dert olan bazı konular var. Müsaadenizle bunları da bir kentli olarak aktarayım. Bu kentin ciddi bir tasarıma ihtiyacı var. Direkhane şehir merkezinde olmamalı. Bunu kentin dışına çıkarma çalışması yürüttük. Direkhane'nin bulunduğu yer, 39,7 dönüm. Biz onlara 100 dönümlük bir yer teklif ettik ama çıkmak istemediler. Çıkmak istemeyeni belediye zorla çıkarmaya çalışırsa, sonucu yere dökülen meyve kasaları gibi bir şey oluyor. Direkhane şehir merkezinden çıksa, Kulp'tan o kestane ağaçlarını getirsek, parfüm gibi kokan ağaçları getirsek fena mı olurdu?

Küçük sanayi siteleri de benzer şekilde kentin içerisinde kangrenleşmiş ve "Hindistan" görüntüsü veriyor. Yine Eski Hal'de aynı şekildedir. Bahsettiğim tüm alanlar için toplumla, halkla ve mevcut esnafla birlikte bir tasarım yapmak istiyoruz. Ama maalesef bu toplantılar dışında ortak akıl ve tasarım sağlanmıyor. Geleceği daha yaşanılabilir bir kent için sadece bu toplantılarda konuşuluyor ve pratikte kimse adım atmıyor.

Kentte ciddi bir yoksulluk var. Rakamsal olarak da sadece Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'ne iş başvuruları 100 bini aştı. Valilik ve tüm kamu kurumlarını da Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'ne bağlasanız da, tüm bu başvurulara cevap verecek bir gücümüz yok. Merkezi hükümetin de diğer bütün kurum ve kuruluşların da bu konuyu detaylıca değerlendirmesi gerekmektedir. Burada vekillerimiz de var. Umuyoruz ki kentimizin geleceğini de meclise taşıyarak hükümetin gündemine taşırlar.

Zeki hocam yoksullukla ilgili Sarmaşık Derneği önerisinde bulundu: Yoksullukla mücadeleyi rakama dönüştürmüyoruz ama 17 ilçenin tamamında evine ekmek götüremeyen kalmasın diye çalışma yürütüyoruz. Muhakkak gözden kaçmış olan vardır, ama mümkün mertebede Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığımız sokak sokak geziyor. Kötü bir pozisyonda değiliz ama istenilen seviyede de değiliz.

Tarihi ve kültürel alanlarımızda, koruma amaçlı planını UNESCO Dünya Kültür Miras Listesi'ndeki mevcut sorunların bütününe belediye tek başına bu işi götürecek diye bir mesele yok. Miras, dünyanın mirasıdır. Kent hepimizin ortak kentidir. Herkes orada farklı yöntemlerle bir direnç gösteriyor. Kolluk görevini yapmıyor. Halkla yerel yönetimi karşı karşıya getirebilecek yöntemler kentte çok fazla deneniyor. Kentte halkı ve yerel yönetimleri karşı karşıya getiren, bunu teşvik eden ve arka planda besleyen çok detay var .

Kentin bütününe, kurum ve kuruluşlarının hepsine çağrımızdır. Bu kent hepimizin ortak kentidir. Hepimiz birlikte kural kaidelere, nizama uyarsak, kent yaşanılır bir kent olur. Aksi takdirde herkesin kendi başına, kendi aklıyla hareket ettiği hiçbir nizamın olmadığı, hiçbir saygı ve sevginin olmadığı, hiçbir geleceği olmayan bir kente dönüşür. Sorunlardan, sıkıntılardan kaçış yok. Geri adım gibi durumları kastetmiyorum. Elbette ki öncü olacağız ama öncüyle tek yürünmüyor.

Kenti doğru ve sevgi kenti yapabilmek için bütün argümanlarla bir ordu gerekiyor. Bu kentin bütünü de bir ordudur. Eğer doğru şekilde, amasız her alanda herkesi doğruya çekersek, kural ve kaideye çekersek, ancak o zaman başarılı olabiliriz. Aksi takdirde, bu mesele sorun yaşayan yerin

kavgası dışında bir meseleye dönüşmez. Gettolaşma ciddi bir meseledir. Bu meseleyi konuşmaya iki oturum da yetmez. Özellikle dirençli kentler ve afetle mücadele ile ilgili ciddi projelerimiz var. Planlaması bitme aşamasındadır. Yakın zamanda halkla birlikte kentin dönüşümünü başlatacak şekilde kentin kanayan yaraları olan kısımları için birlikte ve güçlü bir ekonomiye ihtiyaç var.

Sekiz yıllık yerel yönetim mekanizmasının kayıplarda olması; çok ciddi altyapı tahribatlarına sebep oldu. İçme suyu kanalizasyon meselesi, bir ihaleyle işin içerisine çıkılacak bir mesele değildir. Üstüne bir de 2023 depremi tuz biber olmuş. Ciddi bir altyapı meselesi var. En azından bu konuda vicdanen de çok rahatız. İçme suyu ve kanalizasyon kısmında çok ciddi ve neredeyse kentimizin mevcut durumunu iki katına çıkarabilecek altyapı yatırımlarını yaptık. 2026 bütçemizde kent-kır dengelerini de esas alarak, kırsal 8 ilçemizde başta içme suyu arıtma tesisleri, kanalizasyon ve içme suyu hatlarının yenileme projelerini başlattık. Yoğun kış koşulları faaliyet alanımızı biraz daraltsa da bütün çalışmaların pratik sahada da karşılığı görüleceğine inanıyoruz.

Bütün öneri ve eleştirileriniz için teşekkür ediyorum. Bu kent, bir bütün olarak hepimizin ortak kentidir. Hepimiz ortak akılla hareket etmediğimiz sürece hiçbir kurumun tek başına başarılı olma şansı yoktur. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Diyarbakır Valiliği ve diğer kurumlar birlikte ortak hareket etmediğimiz sürece, ortak kararımız bu kenti sevmek olmadığı sürece kimse bir başarı beklemesin. Başarının öncüsü olmayı hedefliyoruz.

II. OTURUM

Geçmişten Bugüne Uygulanan Ekonomi Politikalarının Bölgesel Eşitsizlikler Üzerindeki Etkisi: Türkiye'nin Sanayi Politikaları, Yeni Sanayi Koridoru ve Yerel Kamu Hizmetleri

Dilan Kaya - Moderatör (DİTAM Yönetim Kurulu Üyesi)

İlk oturumda bu bütün hikâyeyi, yeri, hizmetleri biraz daha tartıştık. Dünyada da bütün kavramların ters yüzü olduğu bir dönemdeyiz. Kalkınmadan ne anlıyoruz.? Bütün doğayı, iklimi, çevreyi bir kaynak olarak gören, insan odaklı kente ve dünyaya bakışın yapı bozuma uğradığı, bütün kavram setlerinin elimizde patladığı ya da tekrar tartıştığımız bir dünyada Türkiye'nin de bütün bu kavram setlerini tekrar hem yerel bağlamda hem de ulusal bağlamda tartışmasını DİTAM olarak kıymetli buluyoruz.

İlk oturumda bunu biraz değerlendirdik. Bu oturumda ise bunun ekonomi ayağı yer alacak. Ekonomi dediğimiz şey çok kesişimsel, toplumsal refahtan, sosyal refahtan, bir yandan adaletli yaşamın kurulmasından hiç bağımsız olmayan, çok iç içe geçen ve oradaki her görülmemiş, her duyulmamış sesin, her kapsayıcı olmama halinin katmanlı bir sorun olarak da günümüze geldiği bir iklimde yaşıyoruz.

O yüzden bugünkü oturumun başlığını koyarken geçmişten bugüne uygulanan ekonomi politikalarının bölgesel eşitlikler üzerindeki etkisini biraz daha kapsamlı ele almak istiyoruz. Bir yandan Türkiye'nin kurumsal tarihine baktığımızda, 100 yıllık bir hikâyenin, devrinin yaşandığı ve bununla birlikte bir hafızaya sahip olduğumuz, Türkiye'nin kalkınma politikalarının, ekonomi politiğine dair kararlarının 1930'lardan bu yana sistematik olarak verildiği bir yerde, artık onların işleyen sonuçlarını değerlendirebildiğimiz bir yerdeyiz. Geçmişten gelen politikaların bugüne bıraktığı mirası tartışacağız. Bir yandan da bu mirasla birlikte bugünün politikalarının daha dengeli ve daha kapsayıcı bir ekonomi kalkınma çerçevesinde nereye oturduğu sorusunu farklı kurumlardan, farklı siyasetlerden temsillerle değerlendirmek ve bu temsiliyetlerin de geleceğe dair nasıl bir kurumsal vizyon çizdiklerini tartışmak istediğimiz bir oturumda bir aradayız.

Konuklarımızı hızlıca tanıtmak isterim. Güldem Atabay, CHP Ekonomi Politikalarından Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı. Saruhan Oluç, DEM Parti Antalya Milletvekili, Ekonomi Komisyonu Eş Sözcüsü. Sadullah Kısacık, DEVA Partisi Adana Milletvekili, DEVA Partisi'nin de birleşeni olduğu Yeni Yol Partisi'nin Plan ve Bütçe Komisyonu üyesi. Mehmet Kaya da Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı'dır. Konuşmacılara 10'ar dakikalık söz verip sonrasında bir soru-cevapla bölümünde 5'er dakika tekrar söz verilecek. İlk önce ise Güldem Atabay ile başlamak istiyorum.

Güldem Atabey (CHP Ekonomiden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı)

Hem bir şeyleri anlatabilmek hem de buraya gelip gittikçe, böyle toplantılara katıldıkça bir şeyleri öğrenmek amacıyla burada olmak çok mutluluk vericidir. Bu tür çalışmalar, bazı şeyleri daha doğru konumlandırmak, ihtiyaçlara cevap vermek için çok önemli fırsatlardır.

Teşvik sistemi nerede işe yaradı, nerede işe yaramadı üzerine konuşacağız. Türkiye'de çeşitli araştırmalar ve yaptığımız çalışmalar var. Bölgesel kalkınmada gördüğüm kadarıyla çok para harcandı ama yakınsama o derece fazla olmadı. 1913'lerden bugüne bölgesel teşvik bölgeleri ya da ülkenin bölgeleri diye bakarsak, her iki tarafta da gelişmeler var. İlerleyip gitmeler var. Ama aradaki fark kapanmadı. Bir taraf daha hızlı koşarken öbür taraf daha yavaş ilerledi. Farkın kapanması için çok farklı politikalar gerekiyor.

Başarılı olduğu alan, enerji üretiminde bölgesel kalkınma; sadece Diyarbakır özelinde değil, enerji üretimi ana altyapı ihracatta kanalize olma ve bazı sosyal görseller, eğitim, sağlıkla ilgili çocuk ölümleri, işsizlik, aşılama gibi göstergelerde başarılı olan bir sistem var. Ama bölgesel yakınlaşmada ya da yakınsamada, üretken bir yapısal dönüşümde, bölge özelinde sulama altyapısını tamamlamada, kalıcı istihdam yaratmada ve göçün tersine çevrilmesinde bu tür teşviklerin çok da fazla verim sağlamadığı sayılardan da anlaşılıyor.

Şevket Pamuk hocamızın vurguladığı gibi, ülkemizde kalıcı bir batı-doğu ayrışması devam ediyor. Yakınsama zaman zaman hızlanıyor. Hâlâ toplamda büyük ölçekte sınırlı ve dalgalı bir şekilde izliyor. Türkiye büyüdü. Türkiye kentleşti. Kişi başına gelir arttı. Bu bölge içinde de böyle oldu. Ama büyüme çeşidi, bu tür büyüme; kurumsal istikrar, mekânsal denge ve eşit paylaşımlı sorunlarını çözebilmiş değil.

Teşvik sistemi ile ilgili bu tür eleştirileri veri olarak zemine koymak gerekir. Teşviklerin etkisiz olduğunu söylemek zor. Çünkü kamunun harcama yaptığı yerde, kamunun var olduğu yerde mutlaka bir etki yaratıyor. Ama bölgesel farkları kapatmıştır ya da o yönde bir ilerleme olmuştur diyemiyoruz. Bölgeler kendi işlerinde gelişiyorlar ama bölgeler arası farklar kapanmakta zorlanıyor. Özellikle GAP projesine baktığımızda, Güneydoğu için üzerinden onlarca yıl geçti. Elektrik enerjisi üretimi ile ilgili sorunlar büyük ölçüde aşıldı. Üretim başladı ama sulamayla ve tarımla ilgili sorunlar halen devam ediyor. Sorunlar ötelenmiyor. Yeniden başka başka başlıklar altında ilan ediliyor ve yeni eylem planları söyleniyor. Ama son tarihler bir türlü verilmiyor. Buraya ciddi bir kaynak aktarımı da var. Çok şey yapılıyor. Hiçbir şey yapılmadı demek de mümkün olmadığı gibi, dönüştürücü bir hedefe ulaşıldığını söylemek de mümkün değil.

Bölgesel eşitsizliklere parti olarak geçici bir sapma olarak bakmıyoruz. Tarihsel olarak kendini sürekli üreten bir yapı haline dönüşmüş durumda. O yüzden de hedefe bunu koymak gerekiyor. Bu işi çözmek geceden sabaha olacak bir şey değil. Çünkü bu, kalkınmayla ilgili bir durumdur. Yavaş bir değişim demektir. Ama değişimi hedefliyorsak, başka bir açıdan bakmamızın, yaklaşmamızın artık zamanı gelmiştir.

Sizlere muhtemelen benden çok daha iyi bildiğiniz verileri anlatmak gibi bir niyetim yok. Ama GAP özelinde 14 hidroelektrik santrali kuruldu. 18 baraj tamamlandı. Enerji yatırımlarının %91'i tamamlandı. 548 milyar kWh elektrik üretimi yapılabiliyor. Yaklaşık 20-23 sene önce bölgenin ihracatı 1 milyar doların altındayken, bölgenin ihracatı 12-13 milyar dolar civarına çıkmış durumdadır. İş gücüne katılma oranı aynı, %30'lardan %39'dan %47'ye çıkmış durumdadır. Sistem hacim olarak çok büyük, fakat bölgesel yakınsama etkisi halen çok sınırlıdır.

2008-2010, 2012, 2017, 2018 eylem planları var. Sonra 21-23 Bölgesel Kalkınma Programı adını almış. 24-28 eylem planı almış. Aslında bunların içeriği hep aynıdır. Aynı şeyler söylenip duruyor. Kalkınma Planı'nda cazibe merkezleri SODES Kalkınma Ajansları eklenmiş. Süreklilik açısından bir devlet kapasitesi gösteriyor. Partiler ya da iktidarlar değişiyor ama devletin burada bir kararlılığı var. Fakat bir şekilde sonuç almak sürekli uzağa ötelenen bir hedeftir. Aynı paketlerin ve aynı problemlerin yeniden tekrarlandığını görüyoruz.

Teşvik sistemine gelirsek; bir yatırım kararı almak için teşvik sisteminin nasıl, nerede işe yaradığını ayrıştırdıktan sonra vergi ve SGK desteklerinin ötesine açılması gereği ortadadır. Bir güvenlik algısı sorununun aşılması gerekiyor. Lojistik sorunu var. Çünkü burada üretseniz bile neyi nereye aktaracağınız, yurt içine de yönlendirseniz, ihracata da yönlendirseniz nasıl bir bağlantı, hangi

maliyette bunu yapacağınızın tartışmaları var. İnsan kaynağı sorunu var. Genç bir nüfus var. Çok işsiz genç nüfus var. Fakat gerekli iş becerileri, eğitim ve çıktı olarak aranan iş becerisi yetkinlikleri arasında bir fark var. Tedarik ağı sorunu var. Planlı projeler yok. Bir şey üretiliyor ama girdi çok başka bir yerden geliyor. Ya da o tedarikle elde edilen girdi katma değerli bir ürüne çevrilemiyor.

Dolayısıyla katılımcı bir yönetimin olması gerekiyor. Üretken bir özel sektör tabanının kurulması gerekiyor. Sulamanın tamamlanması ve tarihsel eşitsizliklerin kırılmasının somut olarak hedeflenmesi gerekiyor.

Çokça tartışılan iki örnek var. Gaziantep, Denizli bunu nasıl yaptı? Teşvikten çok, iki ilin başarısı yerel üretim ağını ve girişimcilik kültürünü kurmuş olmalarıdır. Yerel yetenekleri kurması, uzmanlaşması ve grift bir ağ olarak bunları birbirine bağlamasıdır. Antep'te tekstil, gıda, metal, makinede bir uzmanlaşma var.

İspanya'da Bask Bölgesi çok önemlidir. Mesela İspanya'daki Bask örneği çok başarılı bir projedir. Akıllı bir uzmanlaşma var. Araştırma yenilik kapasitesine yatırım yapılıyor. Bölgesel kurumsal kombinasyon sağlanıyor. İspanyolların Bask Bölgesi; üretken potansiyelini, uzmanlaşmasını kullanıp kurumsal olarak örgüte çevirmeyi ve bunu dünyaya bağlamanın bir şekilde yolunu bulmuştur. Sadece para dökerek bu iş olmuyor, ayrıca alt kırımlarına kafa yormak da gerekiyor.

Kurmamız gereken bir tedarik ağı, beceri gelişiminde bir kuantum zıplaması, lojistik ve sektör kombinasyonlarına göre modüler esnek bir yapıdır. Diyarbakır özelinde nasıl somutlaştırılabilir. Bu, 3-5 yıllık bir işletme yaşamıyla olmuyor. Fiili istihdamın yaratılması, verimliliğe odaklanmak gerekiyor. İhracat her zaman bir kaldıraçtır. Fakat bir geri çağırma mekanizmasının kurulması gerekiyor.

Sulama tarafında, drenaj, bakım, tarla için verimlilik yatırımlarının tamamlanmasıdır. Devletin buraya yatırım yapması, yatırımın tamamlanması gerekiyor. Bu tasarıma belediyelerin, meslek örgütlerinin, üretici birliklerinin katılması, üniversitelerin ve STÖ'lerin de akıl vermesi lazım. Bölgesel organize sanayi bölgelerini, mesleki eğitimleri ve ihracat potansiyelini birleştirecek şekilde kurgulamak gerekir. Tedarikçi geliştirme paketleri oluşturmak ve bunları merkez şehirlerde yoğunlaştırıp etrafa doğru yaymak gerekiyor. Teşvik belgelerinin fiili yatırım ilişkisini sürekli analiz etmek gerekir.

Vergi harcamaları nereye gitmiş? Fiili bir istihdam yaratılmış mı? Bu bilgilerin il, ilçe ve sektör bazında açıklanması gerekiyor. Açık veri lazım. Teşviklere sonuç alma şartı konulmalı. Yer temelli bir tasarım ve sulamanın tamamlanması gerekir.

Cumhuriyet Halk Partisi olarak "Umut Türkiye" bakış açımızdan bölgenin özelliklerine gelmek istiyorum. Yeni bir nesil ekonomik vizyon peşindeyiz. Sadece bölgeden değil, genel olarak Türkiye kurumundan bahsediyorum. Geçtiğimiz 20-30 senede Washington Konsensüsü'nün devletin güçlü piyasa her şeyi çözsün yaklaşımı vardı. Bu yaklaşımın devri, 2008 küresel finansal krizleriyle, pandemilerle, bunların siyasete yansımalarıyla ve özellikle gelir dağılımındaki bozulmayla bitti. Yeni Dünyada bir Londra Konsensüsü uzlaşısından bahsediliyor. Burada devletin stratejik rolünün tekrar güçlendirilmesi söz konusudur.

Kamu özel işbirlikleri, ortaklıkları, stratejik kamusal yatırımlar, stratejik korumacılık, ekonomik bir güvenlik var. Odakta üretimi dönüştürmek ve teknoloji ile yeşil yatırımları içine katmak var. Bir program tasarlarken, yenilikçi bakışları koymak gerekir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 6 oku nedeniyle, kamuculuk dediğimiz zaman devletçilik anlaşılıyor, ama kamuculuk devletçilik değil. Temel araçta ne iş yapılırsa, ne yatırım yapılırsa, özel sektörle de yapılırsa, burada sosyal adalete ne kadar katkı sağladığına bakmak gerekiyor. Bunun için kullanılırsa, düzenleme, sosyal politikalar, kamu mülkiyeti ve kamu maliyesi araçları var.

Odak noktası, toplumsal faydadır. İdeolojik olarak, parti olarak, sosyal demokrasi olarak buna bakıyoruz. Brezilya'dan, Vietnam'dan, Lula hükümetinden, İspanya'dan, şu anda çok güzel bir örnek

değil ama İngiliz son dönem ekonomi programlarından örneklerle çeşitlendirilebilir. Biden döneminde ABD içinde de vardı.

Bir hedeflilik altını diye bir strateji var. Normal politikalar setiniz var. Ama bu politikalara, dijital kalkınma, yeni sanayi, gıda güvenliği, sağlıkta değişim, eğitimde değişim gibi faktörlere hedefler koyduk.

Bunların nasıl kesiştiğine bakılırsa, bir şeyi kaldıraç olarak kullanıp değiştirdiğinizde bir sürü şeyi değiştirebilecek bir ilişkiler ağı kurma başarısı sağlanırsa, ekonominin çok hızlı büyümeden kalkınma aşamasına geçmesi mümkündür.

Programda bir ilk 100 gün adımları var. Hızlıca herkes için bazı şeyleri hafifletecek uzun vadeli hedefler var. Bunların içinde sanayi ve hizmet dönüşümü, uzun vadede KOBİ'lerin dijital dönüşümü, yeşil enerji dönüşümü, beşerî kalkınma, global güvenlik, stratejik lojistik bir örgü kurmak gibi hedefler var. Kalkınmada bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi de döngü içinde başlıyor.

Burada bugünkü konumuzla ilgili değil. Ama arkasından şu geliyor. Koridor lafları bu aralar havada uçuşuyor. Zafer Partisi de çok benzer bir şey koymuş. İlginç geldi. Herkesin bu bakış açısıyla fikir sahibi olmaya başlaması değerlidir. İktidar partisinin yeni çıkan planında, mesela bu bölgeyi bypass etmesi ya da buraya hiç ulaşmadan Orta Anadolu'ya daha çok odaklanması, bu koridorlar içinde başka tür bir devlet aklının devreye girdiğini gösteriyor. Ama o devreye girerken de çok önemli fırsat maliyetleri yaratan Güneydoğu bölgesini ıskalarken çok gelişen ya da gelişme potansiyeli olan Ortadoğu'daki dinamikten faydalanamayan Trump'ın barış ve kalkınma yolu gibi bir koridor diye özetlenebilir.

Bu bölgeyi iktidarın planladığı şekilde yaparsanız, hepimizin bildiği gibi, sanayi Marmara'ya tıkışmış durumda, büyük riskler, kent yoksulluğu, deprem riski var. Üretimin Türkiye ölçeğinde bir yere sıkışması ve gelir adaletsizliğinin çoğalması sadece bu bölge için değil, genel olarak Türkiye için de geçerli.

Bu uyumu bir fırsat olarak değerlendirip yatırım sürecinde bunu yeniden hızlandırma olasılığı ya da bir şansı var. Bu senelerde yapılması gerekiyor. 10-15 sene sonra bu fırsat penceresi de kapanmış oluyor. Ucuz işgücü rekabetini ve şu anda hükümetin yaptığı gibi TL'yi baskılayarak rekabeti kurmayı sürdürülebilir, bulmuyoruz. Markalaşma, sertifikasyon, entegre bir değer zinciri oluşturmak gerekiyor.

Teşvik sisteminin değişmesi gerekli. Teşvik sisteminin hedef odaklı bir yere gelmesi gerekir. Turizmi, sağlık ihracatını ve hizmetler sektörünü kurmak gerekiyor. Mikro hizmetlerde reform yapmak gerekiyor. Onları dijital örgütlü bir hat içinde birleştirmek gerekiyor ki dünyaya da entegre olsun.

Buradan demek istediğim şudur. İspanya modelinde İspanya'nın hizmetler geliri neredeyse turizm gelirlerinin üzerine çıkmaya başladı. Bu nasıl sağlandı? İspanya, hizmetlerini dijitalleştirmesiyle hizmet ihraç eden ve bilişim hizmeti ihraç eden bir ülke haline geldi. Hangi şehirde oturduğunuzun bir önemi yok. Altyapıyla bağlar sağlanabiliyor. Tarımı da bölgeler üzerinden buraya koymak gerekiyor.

Diyarbakır, teşvik sistemi ve gördüğümüz modellerde eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir yerdedir. Sonuçta sadece bir piyasa olmamasıyla ilgili değil, ayrıca Diyarbakır'daki kurumlarda, altyapıda, güvenlikte, beşerî sermayede ve devlet kapasitesinde belli sorunlar var. Farklılıklar ve birleşmiş problemlerin sonucu olarak diğer bölgelere göre geri kalmışlık var. Diyarbakır'da yaklaşık 2 milyon kişi yaşıyor. Kentte işbirliğine katılma oranı da %40'larda, istihdam oranı %34,5, işsizlik oranı da %15'tir. Bunlar başlık rakamlarıdır. Genç işsizlik muhtemelen bunun 3,5-4 katına yaklaşmıştır.

Diyarbakır, bölgesel eğitim ve sağlık merkezidir, ama il-ilçe merkezi, il merkezi ile ilçeler arasında bile farklılıklar var. 6. Bölge olarak teşviklerin %12'sinin 2'sini alıyor. Fakat sabit yatırımda teşviklerin %4,6'sını alıyor. İstihdamdaki payı %23'tür. Bunlar ne demek? Burada emek yoğun,

kırılgan, düşük katma değerli bir üretim yapısı bulunuyor. Güvenlik ve çatışma boyutu etkili. Sur çatışmaları olumsuz anlamda çok etkili olmuş. Bölge içinde istihdamın neredeyse yarısı düşmüş, işletmelerin %40'a yakını kapanmış ya da zorlanmış.

Kalkınma üzerinde asıl güvenlik olayı var olmuş. Ama risk primi beklentilerin bozulması, ticaret ağlarının zayıflaması ve mekânsal parçalanma oluşmuş. Nasıl aşılır bu? Önce güvenlik ve hukuk, arkasından rehabilitasyon ve yerel ekonomide sürdürülebilirlik konusu düşünülerek aşılabilir. Burada ne üretiliyor? Tarım tarafında karpuz, pamuk, arpa, mercimek; diğer tarafta da küçükbaş süt ve et üretiliyor. OSB'lerde tekstil ve hazır giyim, pamuk; gıda sanayisinde un, yem, süt ürünleri, paketli gıdalar; inşaat işinde tuğla, beton, mermer işlemeleri; plastikte küçük ölçekli fabrikalar, atölyeler var. Ama Diyarbakır'ın ihracat potansiyeli çok düşük ve 300 milyon dolar civarında kalıyor. Demek ki burada birtakım hatalar yapılıyor. Burada katma değer düşüktür ve ileri teknoloji ürünleri üretilemiyor. Kentin lojistik bağlantısı yok, limanlar uzak, sanayi derinliği sınırlı, tedarik zincirinden kopuk. Yapmamız gereken ham ürünü işlemek, işleyip marka yaratmak, markayı da katma değerli bir ürün haline getirmektir.

Diyarbakır, bölgesel kalkınma için kilit bir merkezdir. Umut Türkiye projemizde ticaret, sağlık ve eğitim var. Doğu-Batı geçiş noktası var. Orta Doğu'ya açılan bir kapı var. Tarımdan sanayiye dönüşümün üssü olabilir. Gıda, sanayi, tekstil bağlantılı gelişebilir. Diyarbakır; Irak karayolu ticaretinde önemli bir hat üzerindedir. Kentin lojistik merkez potansiyeli var. Dış ticarette bölgesel entegrasyon mümkündür. Ama bunu bir türlü değerlendiremiyor.

Tedarik zinciri nasıl kurulur? Tekstil sektöründe pamuktan teknik ürüne geçmek gerekiyor. Tarla, çırçır, çırçırdan iplik, iplikten kumaş, kumaştan boya, akreye, konfeksiyondan, teknik tekstile geçmek ve bunları ihraç etmeye çalışmak gerekiyor. Konfeksiyonda teknik tekstil, medikal savunma gibi giysilerden bahsediyorum. AB standartları gibi standartlar kullanılmalıdır. Gıda sanayisinde tarımsal üretim var. İşleyebiliyoruz. Un, bulgur ve süte dönüyor. İleri işleme hazır gıdada protein eklenmesi düşünülebilir. Paketleme, markalaşma ve bölgeye, Ortadoğu'ya ihracat düşünülebilir. Yapılması da gerekiyor.

İnşaat malzemelerinde bozulmayacak mermer var. Diyarbakır'da sadece kesim işlemi yapılıyor, standart ürünler üretilebiliyor. Prefabrik yarı mamul ile çevrilebilirse, özellikle Irak'ta, Suriye'nin inşaatında bölgesel ihracat adına çok önemli bir sıçrama yaratılabilir. Plastik, buranın gizli omurgasıdır. Gıda paketleme, tekstil aksesuarları üretme, lojistik ambalaj gibi alanlara kayılabilir. Lojistik dağılımda da bölgesel dağıtım merkezlerinin, soğuk zincirin kurulması ve sınır ticareti entegrasyonu gerekiyor. Tedarik zincirinde tarımsal maddeden, işleme yarı mamulden markalı ürüne ve lojistik dağıtım altyapısına odaklanma ile çok hızlı kalıcı bir katkı sağlanabilir.

Saruhan Oluç (DEM Parti Antalya Milletvekili, Ekonomi Komisyonu Eş Sözcüsü)

Geçmişten bugüne uygulanan ekonomik politikaların bölgesel eşitsizlikler üzerindeki etkisi meselesine değinmek istiyorum. Bu çerçevede kalkınma koridoru meselesini konuşursak, uzunca bir zamandır dünyada hegemonya mücadelesi sürüyor. Hegemonya mücadelesinin çok önemli bir coğrafi bölgesi, enerji vs. nedeniyle Ortadoğu'dur. Geçmişte de böyleydi, şimdi de böyledir.

Son zamanlarda koridorlar arasında en önemlisi Türkiye'nin dahil olmayı çok istediği ama çeşitli nedenlerle dahil olamadığı ve demiryolu, denizyolu ve dijital altyapıyı kapsayan Hindistan-Ortadoğu-Avrupa Ekonomik Koridoru'dur(IMEC). Taşımacılık ve ticaret projesi olarak Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru(INSTC) Rusya-İran-Hindistan'ı kapsıyor. Ara sıra orta koridor olarak Zengezur adını duyuyoruz.

Koridorlar meselesi, koridorlar rekabeti haline gelmiş vaziyettedir. Hatta koridorlar savaşı yaşanıyor da denilebilir. Bugün Gazze'den Hürmüz Boğazı'na, Ukrayna'dan Yemen'e kadar mevcut savaş ve gerilim haritalarının bu koridorlarla bağlantısı çok açık ve net ortadadır. Koridorlar sadece küresel ölçekte ya da bölgesel ölçekte değil, ulusal ölçekte de oluşuyor. Ulusal ölçekteki koridorlar küresel ve bölgesel ölçekteki koridorlara uyum sağlamaya çalışıyor. Bugün Türkiye'de de bunu yaşıyoruz. Eşgüdümlü bir gelişmenin olması için bir uğraş var. Tedarik zincirlerini, sanayi alanlarını, enerji hatlarını, ticaret akışlarını her ülke bu koridorlar çerçevesinde yeniden dizayn etmeye çalışıyor. Kaçınılmaz olarak savaşın etkileri her yerde hissediliyor. Türkiye'de de bunu görüyoruz. Koridorlar, önemli bir meseledir.

Mecliste 2026 bütçesi tartışılıyordu. Sanayi Bakanı Sayın Mehmet Kacır, yaptığı konuşmada koridorlara değindi ve '*Samsun-Mersin, Mersin-Şırnak, Sivas-Iğdır ve Trabzon-Şırnak olmak üzere dört yeni sanayi koridoru oluşturacağız. Master planın ilk etabında Samsun-Mersin hattında 13 ilde 16 yeni yatırım alanı belirledik. Türkiye sanayisinin gelecek 30 yılına ışık tutacak bir master planından bahsediyoruz. Marmara'da sıkışmış sanayimizi Anadolu'da büyütmeyi hedefliyoruz,"* dedi.

Bunların hepsi güzel, ama sonra Sayın Cevdet Yılmaz bir konuşma yaptı. Sayın Yılmaz tartışmasız konusuna çok vakıf bir kişidir. Hem meclisteki çalışmalar sırasında hem de cumhurbaşkanlığı yardımcılığı sırasında birlikte çalıştığımız birçok kez bunu gördük. Hem Sanayi Bakanı'nın hem Sayın Yılmaz'ın söylediklerinden anlaşılıyor ki koridorlar meselesinde ilk aşama Samsun-Mersin koridorudur. İlk aşamada 30 yıllık bir proje oluşturuluyor. İlk aşamada bölgeye uğramıyor. Kürt coğrafyası bunun dışında yer alıyor.

Söyleyeceklerimle birlikte baktığımızda, bu yaklaşımın bir zihniyetin bir devamı olduğunu görüyoruz. Bunun değişmesi gerekiyor. Çünkü bu devlet yapısı, kaçınılmaz olarak iktidarlar da hâlâ bazı ezberlerden kurtulamadıkları gibi bazı tabuların da esiri olmaya devam ediyor. Bu tabuların esiri olmaktan çıkmak ve ezberlerden kurtulmak gerekiyor.

Koridorlar meselesinde mutlaka Kürt coğrafyasına uğrayan bir projelendirmeye, bir öngörüye, bir adıma ihtiyaç var. Bunun olmaması büyük bir eksikliktir.

Bir anekdot olarak, meclisteki bütçe tartışmalarında Sanayi Bakanı ve Ticaret Bakanı'na bir soru sormuştum. Kamu yatırımları yapılacak demesine karşı *'DAP-GAP bölgesinde ne oluyor, ne var?'* diye sordum. Cevaben *'Van'da koyun yününden nasıl faydalanabiliriz konusunda bir yatırım yapıyoruz'* dedi. Dönmüş, dolaşmış. Van'a koyunlar düşmüş. Bu aslında bir bakışı gösteriyor. Bu zihniyetin arka planına bakmak lazım. Zihniyetin arka planı 100 yıllık bir tarih içermektedir. Baktığımız zaman, bugünkü veriler de geçmişteki veriler de bunu gösteriyor.

İl bazında gayrisafi yurt içi hasılasında en düşük olan iller haritasına baktığımızda, çok net olarak yine burayı görüyoruz. Sanayi Bakanlığı'nın hazırladığı bir harita var. O haritada da en geri kalmış olan bölgeler açısından 6. kademe bölgesi olarak yine bu alanı görüyoruz. Bu harita, 2026 verilerine

göre Sanayi Bakanlığı'nın hazırladığı bir haritadır. Nüfusa göre en düşük eczacı sayısı ve nüfusa göre en düşük uzman hekim sayısı buradadır. Sosyal güvenlikte en düşük endeks nerede görünüyor? Yine aynı bölgede görünüyor.

Şevket Pamuk'un yaptığı önemli bir araştırmada son 100 yılda kişi başına düşen gelir açısından Türkiye'de üç ayrı bölgenin oluştuğu ve üç ayrı bölgenin Batı, Orta ve Doğu şeklinde üçe ayrıldığı belirtilmiştir. Bu üç bölgeye baktığımızda, son yüzyılda gelir açısından Batı Bölgesi en yüksek durumdadır. Orta bölge, Türkiye'nin ortalamasını gösteriyor. Doğu dediğimiz yer de en alt gelir grubunda olan kısımdır.

Ekonomi ve kalkınma açısından bu ciddi bir sorundur. 100 yıllık bir sorunla ilgileniyoruz. Koridorlar ve yatırımlar meselesi konuşulurken, ilk önce bu bölgedeki koridorlardan başlanmaması, bölge için bir pozitif ayrımcılık olmaması, onun yerine başka koridorlardan başlanması bile bu zihniyeti gösteriyor. Aynı anda birkaç koridorda çalışma yapılabilir. Ama bu bir tercih meselesidir.

Sayın Yılmaz'ın bahsettiği çeşitli fazlar var. Onlar da zamanla devreye girecek dediği mesele, bu meselenin bugüne yansımasıdır. Adalet ve Kalkınma Partisi, bu politikaları eleştirdiğimiz zaman, kızıyor ve diyor ki: Onların deyimiyle, *'Doğu ve Güneydoğu'ya çok ciddi yatırımlar yapan ve imkânlar kaydıran bir iktidarız'* diye itiraz ediyor.

Sayın Yılmaz'ın verdiği bazı veriler ve sayılar var. Şüphesiz hiçbir şey yapılmadığını söylemiyorum. Ama sayılara baktığımızda şunu görüyoruz: 2002'de Türkiye ile karşılaştırmada GAP ve DAP bölgelerindeki milli gelir payı %9,1'dir. 2024'e gelindiğinde ise bu oran %10,4'e çıkmış. GAP ve DAP 9,1'den 10,4'e çıkmış. 22 yılda %1,3'lük bir artıştan söz ediyoruz. Rakamlarda bunu görüyoruz. Yine Sayın Yılmaz burada yaptığı bir konuşmasında, *'2003 ile 2000-2026 arasında kamu yatırımları GAP bölgesinde 1,9 trilyon oldu'* dedi. Bu yatırımlar 23 yılda yapıldı. Her yıl aynı oranda yatırım yapılmamıştır, ama ortalama bir şey anlatılır. Böldüğümüzde yılda 83 ile 85 milyar lira arasında bir rakam görüyoruz. 83 milyar, kamu yatırımı açısından baktığımızda, bir şey demek değil. Burada da böyle bir sorunun olduğu çok açık ortadadır.

Ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin yanında bir başka eşitsizlik daha var. O da demokrasi ve hukuk alanındaki eşitsizliktir. 2016 ve sonrasında kayyım atanan belediyeler, Esenyurt, Şişli ve Ovacık gibi kayyım atanan illere, yerel demokrasi açısından baktığımızda, böyle bir durumla karşı karşıyayız.

Çok geriye gidecek olursak, Şark Islahat Planı'nın uygulandığı illerin haritası da böyleydi. Ekonomiden sosyal alana, demokrasiden hukuka kadar çok ciddi sorunların yaşandığı ve bunların aşılması gerektiği bir noktadayız.

İlk olarak devletin ve iktidara gelen partilerin ezberlerini bozması gerekiyor. Bu gerçeklikte adım atmaları gerekiyor. Özellikle Kürt coğrafyasına kamu yatırımı yapmak konusundaki tutuklukları ve bu yatırımları tabu olarak görmek gibi şeylerden vazgeçmeleri gerekiyor.

Bir diğeri ise bölge açısından kamusal yatırım aklı hâlâ bazı eski kalıplarda ısrar etmesidir. GAP'ta 23 yılda 1,9 trilyon, DAP'ta da 1,4 trilyon yatırım yapılmış. Burada ağırlık verilen anlayış, ucuz işgücü yaratma anlayışı, hammadde, enerji ve su sağlayan bir kaynak olarak bakmaktır. Buradan bakarak her şeyi şekillendirmeye çalıştığınızda, bölge insanı çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalıyor. Üstelik akıllı tarımın da gelişme imkânlarının olduğu bir bölgede insanlar mevsimlik işçi olarak her sene batıya gitmek zorunda kalıyorlarsa, bu demektir ki burada bir sorun var. Kürt gençleri karın tokluğuna Batı'daki hizmet sektöründe, özellikle de turizm bölgelerinde çalışmak zorunda kalıyorsa, demektir ki buradaki turizm yatırımlarında ciddi bir sorun var.

Diyarbakır'da yatak sayısı 8.000 civarındaymış. Diyarbakır gibi bir yerde yatak sayısının çok düşük olduğu aşikâr. Sonuçta bu yatırımlar Kürt'ün sofrasına, evine yansımıyorsa, ciddi bir sorun olarak karşımızda duruyor. Bu ezberi değiştirmek gerekiyor.

Bazı önerileri başlıklar halinde ifade etmek isterim. Özellikle Kürt coğrafyası açısından birtakım önemli adımlar atılabilir. Bölgesel iş birliğinin geliştirilmesi gerekiyor. Bölgesel işbirliği derken

Ortadoğu'yu ve Kürdistan coğrafyasının diğer parçalarını kastediyorum. Ticari ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi büyük önem taşıyor.

Bir benzetme olarak, Avrupa Birliği'nin bugün geldiği noktayı düşünürsek, Avrupa Birliği başlangıçta Kömür ve Çelik Birliği olarak kurulmuştu. Elbette koşullar farklıdır. Ama neden bu bölgede, Ortadoğu'da bir Mezopotamya su ve tarım birliği üzerine bir fikir geliştirilmez, bunun üzerinde durulmaz? Bunu tartışmak ve konuşmak gerekir. Sadece Kürtler değil, Ortadoğu'da yaşayan bütün halklar Kürtler, Farslar, Araplar, Türkler dayanışarak, beraber üreterek bir barış projesi yaratamazlar mı? Özellikle tarım ve su alanında, ki çok yakıcı bir konu olduğu açık, bir ticaret birliği oluşturulamaz mı? Daha yoğun ilişkinin geliştirildiği bir ticaret birliği oluşturulamaz mı? Tarım ve ticaret üzerinden bir birlik oluşturulabilir ve bunun üzerine kafa yormak mümkündür.

İkincisi, sanayinin geliştirilmesi gerekiyor. Fakat hangi sanayi sorusunu sormak lazım. Alman mühendis, iktisatçı ve Dünya Ekonomik Forumu'nun kurucusu Klaus Schwab var. Schwab, Davos toplantılarını düzenleyenlerden biridir. Schwab, sanayi devrimlerini dört sınırlaşma dalgası etrafında ele alıyor ve diyor ki: "*Birinci dönem makinalaşma, buhar gücü, klasik mekanizasyondur. İkinci dönem seri üretim ve elektrifikasyondur. Üçüncü dönem bilgisayar ve otomasyondur. Son dönem ise yapay zekâ ve robotik gelişmelerdir".*

Türkiye'deki kamu yatırımları hâlâ 1. ve 2. Sanayileşme döneminin aklıyla hareket ediyor. Halbuki dördüncü madde gözüyle baktığımızda, akıllı yatırım, akıllı tarım projelerinin geliştirilmesi gerekiyor. Yerel girişimciliği artırmak gerekiyor.

Bütün bunları bağlamak istediğim bir konu var: Kamusal yatırımlar çok önemlidir, devletin yapmak istedikleri, yaptıkları ve talep edeceklerimiz çok önemlidir. Fakat her şeyi devletten beklemeyelim. Her anlamda özgün, hem sermaye hem emek anlamında özgücüne dayanan bir gelişme stratejisinin de ortaya çıkarılması gerekiyor. Belki de meselenin anahtarı güçlü yerel yönetimlerdir. Bunu sadece Kürt coğrafyası için söylemiyorum; ülkenin tamamı için de geçerlidir.

Sadullah Kısacık (DEVA Partisi Adana Milletvekili, Yeniyol Partisi Plan ve Bütçe Komisyonu Üyesi)

Bölgesel kalkınmanın temel amaçlarından birincisi bölgesel dengesizlikleri gidermek, ikincisi kaynakların etkin kullanımı, üçüncüsü sosyal ve ekonomik entegrasyon ile ulusal bütünleşmeyi güçlendirmek ve dördüncüsü ise göçü azaltmaktır. Literatürde bölgesel kalkınmayı büyükşehirlerin üzerindeki istihdam yükünü azaltmak olarak görüyoruz. Bu amaçlara baktığımız zaman ortada net bir şey var. Türkiye olarak kalkınmayı beceremiyoruz. Çünkü hiçbir kalkınma programı, bu amaçlarda bütüncül ve tam bir başarıyla sağlayamamıştır. Bu bir gerçektir. Çünkü kalkınma dışarıdan görüldüğü gibi kolay bir şey değildir. Kalkınma, *"Ben sana para verdim, ben sana arsa verdim. Hadi yatırımcı gel, burada burayı kalkındır, burayı büyüt"* anlayışıyla olmuyor. Orada çoklu işler var, çoklu merkezler var.

Kalkınma bir sanattır. Bir yeri kalkındırmayı düşündüğünüzde, bir sanat eseri gibi planlarsınız. Kalkınmayı çoklu düşünmek lazım. Kalkınmada eğitimden, sağlıktan, oraya gelen kişilerin orada yaşam kalitesinin sağlanmasından, yatırımın etkilerinden, yatırımdan geri dönüşüme kadar birçok şey planlanır, ama bizde öyle değil. Bizde kolaycılık var. Teşvik mi, para mı istiyorsun? Şu kadar teşvik veriyorum, KDV almıyorum... Git orayı kalkındır, deniliyor.

Türkiye özellikle son 50 yılda ciddi bir ekonomik büyüme yaşadı. Ancak bu büyüme, Marmara Bölgesi'nde sanayi, finans, eğitim, teknoloji gibi alanlarda yoğun bir kümelenme şeklinde gerçekleşti. Doğu ve Güneydoğu bölgeleri, geride kaldı, ihmal edildi. Kümülatif olarak olumsuz bir miras var. İç göç hızlandı. İç göç büyükşehirlerde plansız bir büyümeye sebep oldu. Kalkınmayı beceremiyoruz. GAP, DAP, DOKAP projelerini uygulamadık. Zonguldak, Bartın, Karabük'te kalkınmayı beceremedik. Bir başarı hikayesi ve bütüncül bir yaklaşım yoktu. GAP projesini uyguladık, ama burada bütüncül bir kalkınma sağlayamadık.

Kalkınma sadece rakamlar değildir. Şu kadar ihracat yapıldı, şu kadar kilovat-saat artırıldı, üretim artırıldı deniliyor, ama orası kalkındı mı? Türkiye bunu beceremedi. Çünkü Türkiye'de gittikçe azalan bir liyakat problemi var. Son açıklanan koridor da bunu net bir şekilde gösteriyor. O da yapılamayacak.

Mesela yıllardır kırsal kalkınmayı konuşuruz. Plan ve Bütçe Komisyonu'nda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na söyledim. Kalkınma Ajansı Genel Müdürü de oradaydı. Bana bir örnek gösterin, deyin ki Kalkınma Ajansı olarak biz şu ilçeye Kalkınma Planı uyguladık. Kalkınma planının uygulandığı ilçenin nüfusu 10.000'di; tersine göç sağladık ve nüfus 20.000 oldu. Bunca yıl Türkiye'de bu kadar Kalkınma Ajansı Genel Müdürlüğü var. Her bölgede kalkınma ajansları var. Buralarda yüzlerce uzman çalışıyor. Bana bir örnek gösterin dedim, gösteremediler. Yazılı sordum, onu da söyleyemediler.

Kalkınma ajansları şu anda nasıl çalışıyor? Firmalara diyor ki: *'İşte süt firması mısın? Evet, bana bir proje hazırla'* deniliyor. Sonra Kalkınma Ajansı, *'süt firması da hazır,'* diyor. Projede *'şu makineyi alırsam daha fazla peynir üreteceğim ya da şöyle yeni bir peynir üreteceğim. Bu da benim satış ve pazarlama gelirlerimi artıracak. Örneğin Diyarbakır'da daha fazla gelir sağlayacağım...'*

Zaten patronun o makineyi alacak parası var. Ama Kalkınma Ajansı üzerinden almaya çalışıyor. Bunlar kolay işlerdir. Onun yerine bir ilçeye giderek oradaki potansiyele bakılmalı. Öncelikle, burada ne yapabilirim diye sorulmalı. Buraya ne verirsem; potansiyel ayağa kalkar, buraya gelir getirir, istihdam nasıl artar diye düşünülmeli. Ama kalkınma modelimiz bu değil. Kalkınma Ajansları, tamamen bir beceriksizlik üzerine kuruludur.

Burada bölgeleri konuşurken Doğu ve Güneydoğu Bölgesi gelişmedi, şu olmadı, bu olmadı, diyoruz. Adana milletvekiliyim. Adana'nın denize 160 km kıyısı var. Ama deniz kenarında bir tane

beş yıldızlı, dört yıldızlı otel yok. Akdeniz'e 160 km kıyısı olan Adana'nın böyle otelinin olmaması nedir? İhvan mı, beceriksizlik mi, düşüncesizlik mi?

Ayrıca genel anlamda kalkınan yerler de devletin desteğiyle kalkınmıyor. Örneğin, Türkiye eskiden asgari ücretten dolayı istihdam anlamında uluslararası firmaların ilgisini çekiyordu. Uluslararası firmalar en yakın kümelenmenin olduğu bölgeye geliyor. Bursa'da, Kocaeli'de, İstanbul'da ve İzmir'de var. Buralarda yatırım yapmak kolay. Birçok işletme daha kolay imkânlar elde edebileceği için hemen oraya geliyordu.

Onun dışında devletin el atıp da kalkındırdığı böyle bir yer gösteremezsiniz. Devletin başarı hikâyesini yazdığı bir yer yok. Şurası eskiden şu kadar kötüydü, şimdi ışıl ışıl şöyle oldu, büyüdü, burada endüstriyel bölge oluştu ve yaşayan insanlar refah içerisinde yaşıyor dediğimiz bir yer yok.

Kalkınma fabrikaların artması olarak anlaşılmamalıdır. İnsani kalkınma, yaşam kalitesinin artması da bir kalkınmadır. Ucuz asgari ücretten ve ucuz iş gücünden dolayı bir ara uluslararası firmaların sömürgesi olduk. Fabrikalar arttı ama yaşam kalitemiz artmadı. Dolayısıyla kalkınmayı topyekûn düşünmek lazım. İnsanların refahı ve yaşam kalitesi artıyorsa, bir kalkınmadan bahsedilebilir. Rakamsal artma bir kalkınma değildir.

Şöyle iyi bir haber var. Kalkınmaları artık devlet sağlamıyor. O eskidendi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de girişimcilik gelişmemişti. Özellikle 1945-1970 arasında en büyük girişimci devletti. Devlet Sümerbank'ı, Çuko Birliği'ni, Aksan Taş'ı... kurdu. Devlet bunları yaptı. Çünkü girişimci yoktu ve 1970-80'lere kadar böyle gitti. En büyük yatırımları devlet kurdu ve devlet nereye yatırım yaparsa orada bir zenginleşme oldu. Ama 80'li yıllarda beraber bu değişti. Artık şehirlerin kendi girişimcileri oldu. O girişimciler şehirleri büyüttüler. Gaziantep'i Sanko büyüttü. Kayseri'yi de İstikbal, Bellona gibi mobilya sektörü büyüttü. Adana'da Sabancılar Temsa vs. Büyüttü. Devlet değil, şehirlerin yerel girişimcileri illerin kaderini belirledi.

Bilgi toplumuna geçtik ve artık kentler rekabet ediyor. Çinli firma diyor ki Türkiye'de yatırım yapmak istiyorum. Bu meselenin ilk ayağıdır. İkincisi ise iller arası rekabettir. O yatırım hangi şehre gelecek? Burada yatırımcı ne yapıyor? Yatırımcı, üretimine en uygun, en az maliyetli, en kolay şekilde olacağı ili seçiyor. Orada yatırımı çekmede rekabet var. Bu noktada yerel inisiyatiflere çok önemli görev düşüyor.

Bir bölgenin ya da bir ilin kalkınmasının sahibi yok. Diyarbakır'ı kalkındırmanın sahibi kim? Kime hesap soralım? Diyarbakır kalkınmadı, dedik. Bunun hesabını kime soracağız? Kalkınma ajanslarında bunun olması lazımdı. Örneğin, Sanayi ve Teknoloji Bakanı olsam, Kalkınma Ajansı Genel Müdürü'ne Çukurova %5 büyümüş, Diyarbakır neden %3 büyümüş ya da bu bölgeye şu kadar teşvik verilmiş, neden sonucu alınamamış diye sorarım. Bunlar yok. Dolayısıyla kalkınma çok sahipsizdir. Bununla ilgili bir platform kurmak lazım.

Geçtiğimiz yıllarda Vali Bey'e yatırımlarla ilgili ne yapalım, diye gittim. Vali Bey de *'Yeter ki yatırımcı gelsin, yatırımcının ayağının altına kırmızı halı sererim,'* dedi. Yatırımcı buraya niye gelsin? Yatırımcının ayağına gideceğiz. İmkan sunacağız, ikna edeceğiz, yoksa yatırımcı niye gelsin?

Yatırım şehirde dinamik, koşullar ve genel tabiriyle de potansiyel varsa, onu harekete geçirerek oluyor. Şu andaki model şuna benzerdir: Bir dönemin gençleri, yeteneklerine, ilgi alanlarına bakmadan meslek seçimi yaptılar. Dönemin konjonktürüne göre doktor olacağını söyledi; ama belki de çok iyi bir müzisyen olabilirdi. Yeteneğine bakmadı. Yatırımda da böyledir. *"Teşvik veriyorum. Burayı bölge ilan ettim, yatırım yap,"* deniliyor. Yatırım bölgesine kimin geleceği belli değil.

Halbuki şöyle olmalı: İller de aynı insanlar gibidir. Her insanın nasıl bir potansiyeli varsa, illerin de potansiyeli var. Mesela Osmaniye'de bir hasta gelmişti, vücudunda yaralar çıkıyormuş, dedi ki *"Osmaniye'de Kokar diye bir yer varmış, bir su akıyormuş, şifalıymış. Beni oraya götürür müsün?"* Kalktık, zar zor gittik. Bir sürü vatandaş oradaydı. Yurt dışından bile gelenler vardı. Ama derme çatma bir yer, yol yok, tesis yok, fakat insan dolu. Örneğin, burası Osmaniye'nin potansiyelidir. Oraya işi bilen bir

otelci, turizmci çağrılmalı. Akabinde sağlık turları düzenlenmeli. Tesis de yapılmalı. Su kaynağını veren Allah, orayı geliştirecek olan da bizleriz.

Türkiye hem heba edilmiş yeteneklerin ülkesi hem de heba edilmiş illerin, potansiyellerin ülkesidir. Hangi ile giderseniz, oranın yerlisi şunu söyler: *'Bizim buranın kıymetini bilmiyorlar. Burası başka birinin elinde olsa, uçurur...'*

Son olarak, dün Diyarbakır'ı gezdik. Müze bölgesine gittik. Oradaki görevli bir arkadaşla sohbet ettik. Arkadaş dedi ki: '*Buraya geçen hafta İspanyol bir heyet geldi. Sur bölgesini, buradaki tarihi yerleri vs. gezdi ve dediler ki 'Böyle bir bölge bizim elimizde olsa, yıllık 135 milyar euroluk turizm gelirimiz 300 milyar euro olur.* Elimizde böyle bir potansiyel varken, neden kullanmıyoruz? Bunları hayata geçirmemiz lazım. Yerel yönetimlere, STÖ'lere, meslek odalarına… herkese büyük görev düşüyor. Bölgenin rekabet etme gücünü artırıp, potansiyelini öne çıkarmak gerekiyor.

Bir de bunun merkezi hükümet ayağı var. Bölgesel kalkınmanın savaşını verecek en önemli kişiler de milletvekilleridir. Bölgeye kaynak getirme mücadele işidir. Konuşmalar, genelde sivil toplum üzerinden ilerledi. Bu sebeple işin siyasi tarafını da hatırlatma ihtiyacı hissettim.

Mehmet Kaya (Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı)

Yerelden bir bakışla konuyu konuşacağım. Türkiye'yi anlatmak lazım. Bölgeyi ve bölgedeki süreci anlattıktan sonra, bölgeden bahsetmeyi, çözümün tam da bir ekonomik formülden geçmediğini, tek başına parayla aşılabilecek problemler olmadığını tecrübelerimle söyleyebilirim.

Teşvik sistemi, Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte kullanılan bir yöntem değil, Osmanlı döneminden başlayan bir uygulamadır. 1861'de Sanayi Hükümeti diye bir düzenleme başlatılmış. Zamanın Avrupa kapitalizmi, Osmanlı'nın kendi işletmelerinin örgütlenmesine, ekonomik gelişimine çok izin vermiyordu. O dönemde Osmanlı'nın tarıma dayalı bir sanayisi vardı. Sanayisi oldukça cılızdı. 1923 İzmir İktisat Kongresi, özel sektörün gelişmesini öne çıkaran bir kongreydi. Tarımın milli hasıladaki payı %50, hizmetin %40, sanayinin %10 olduğu süreci özel sektörü destekleyerek aşmaya çalıştı. Aynı dönemlerde reel sektörün gelişmesinde finans sektörüne de önem verildi. Bununla ilgili adımlar da beraberinde geldi. İş Bankası'nın, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'nın ve Ziraat Bankası'nın kuruluş tarihlerine baktığımızda, bu bankaların o dönemlerde özel sektörü destekleme amaçlı kurulmuş bankalar olduğu görülebilir.

1923-1929 arasında liberal ekonomi güçlüyken, 1929 ekonomik buhranı, ülkelerde kamu yatırımlarına önem vermeyi çıkarmış ve bir anda Eti Bank, Sümerbank, Denizcilik Bankası gibi hem bankacılık hem işletmeciliğin ağırlıkta olduğu kamu yatırımları öne çıkmaya başladı. O dönemde Türkiye'nin belli illerinin gelişmesinde bu kamu yatırımlarının çok önemli bir rolü var. O dönem yatırımların çok azının ve güçlü olmayan yatırımların bölgedeki Kürt illerinde olduğu görülebilir. Kağıdından cam fabrikasına kadar, tekstilden ve daha birçok önemli üretim merkezi olan fabrikalar ülkenin batı tarafında açıldı.

1950'den sonra yeniden hızlı bir liberal ekonomiye geçilmesi sonucunda 1954'te özellikle 6224 sayılı yasayla yabancı sermayenin teşvik edilmesiyle ülke yeni bir dış destekli kalkınma modeline geçti. Bunlar yaşadığımız coğrafyadan uzakta ve daha dışımızda gelişen süreçler olmuştur. 1960'ta planlı kalkınmaya geçilerek 1962'de ilk defa 5 yıllık kalkınma planları ile serbest piyasa ekonomisi güçlendirildi. Planlı ekonomiye geçişle birlikte teşvikler oluşturulmaya başlandı. Örneğin, Organize Sanayi Bölgeleri kuruldu. İlk OSB, 1961 yılında Bursa'da kuruldu. 1996 yılında kurulan Diyarbakır OSB'nin kuruluş tarihine bakarsak, sürece ne kadar uzak olduğumuz görülebilir. Esasen 1996'da arsa tahsisi ile başlanmış, ama Diyarbakır'da OSB'nin asıl kuruluş tarihi 2001 yılıdır. Bursa OSB'den tam 40 yıl sonra Diyarbakır'da bir OSB kurulmuştur.

Kalkınmada ilk defa 1968'de öncelikli yöre adı altında yatırım teşvikleri için bölgesel kalkınma adı kullanılmaya başlandı. Uygulamaya Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kontrolünde ve organizasyonunda başlandı. Özellikle 1925'ten 1960'lı yıllara kadar bölgedeki durumu anlatmamız için bu tarihler önemlidir. Çünkü 1968'de arada uçurumun oluştuğu görülünce böyle bir karar alındı. Türkiye'de 1927'de yapılan ilk sanayi sayımında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sanayi ve işletme sayısı Türkiye'nin %20 civarındaydı ve iyi bir durumdaydı.

İlk tarımsal tanımın yapıldığı teşvik, 1998'de DPT tarafından 1.500 USD'nin altında geliri olan kavramıyla başlatıldı. Bu çerçevede 22 il tanımlandı. Daha sonra bu teşviğin kapsamı 2002'de çıkarılan 5084 sayılı yasayla 36 ile çıkarıldı. 2005'te biraz daha genişletildi. 49 il ve 22 ilçe ile teşvik süreci devam etti. 2009'da çıkarılan yasayla teşvik 81 ili kapsayacak şekilde dört bölgeye bölünecek şekilde düzenlendi. En sonunda 2012'de mevcut teşvik sistemi yürürlüğe girdi ve 81 ili kapsayan altı bölgeli bir teşvik sistemine dönüştü.

O süreçte bölgeye baktığımızda, sorun buradadır. Türkiye, Osmanlı'dan gelen bir teşvik ve sanayi politikasına göre ilerlerken bir anda Şark Islahat Planı adlı bir düzenlemeyle ayrı bir yönetime tabi tutuluyor. Şark Islahat Planı, 1925'te başlayıp 1952'ye kadar süren umumi bir teşvik yönetimidir. Şark Islahat Planı'nın özüne baktığımızda, dil yasakları, kültür yasakları, baskıları bir tarafa bırakıp, sadece ekonomisini ve gelişmesini etkileyen başlıkta şu ifade edilebilir. Yerelin etkisiz bırakıldığı, yerelin tamamen merkezden bir umumi müfettiş tarafından yönetildiği, ki en seyreltilmiş hâli bugün

kayyumlar yöntemiyle de aynı şekilde gidiyor; tek karar vericinin, yargılanmayan, sanayisiyle, ticaretiyle bütün kararları tek kişinin verdiği bir dönemdi.

Bir diğer unsur da göçtür. Şark Islahat Planı bölgedeki önemli sermayenin göç etmesine neden oluyor. 1925 Şeyh Sait İsyanı ve 1930'da Ağrı İsyanı, Türkiye'nin en büyük endişelerini tetikledi ve Türkiye'nin bölgedeki temel güvenlik politikasını derinleştirerek bölgeye, en hafif deyimiyle, en sert sıkı yönetim uygulamalarından daha kötü bir uygulamayı ilk sıraya koydu. 1927'de Türkiye'de 60475 sanayi işletmesinin %29'unun Marmara'da, %18'inin Ege'de, %6'sının Akdeniz'de, %10'unun Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve %8,2'sinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde olduğu ortaya çıktı.

1930 ile 1960 teşvikte zorunluluklar döneminden sonraki rakamlara göre sanayi tesislerinin %47'si Marmara'da, %20'si Ege'de, %3,8'i Doğu Anadolu'da (%10'dan %3,8'e düştü) ve önceki veri olan %8,2'den %3,8'e düşen Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndedir. Türkiye tekstil sektöründe Mardin önemli bir yere sahipken, sınırın kapatılmasıyla birlikte Mardin'in Musul, Halep ve Şam bağlantılarının kesilmesi tüm fabrikaların kapanmasına neden oldu. Rakamlar net olarak bunları gösteriyor. Kooperatifleşme Batı'da hızlı bir şekilde başlarken, burada çiftçilerin bir araya gelmesi yasaktı. Makine ithalatı kooperatiflere serbestti, ama burada kooperatif kurulamadığı için makineleşme de aynı anda gerçekleşemiyordu.

Dokuma tezgâhlarının ithalatından tarımsal makinaların gelmemesine kadar birçok şey söylenebilir. Yerelin etkisi bu bölgede hiç denenmeyen bir şeydir. Sanayinin gelişmesinde yerelin etkisi çok önemlidir. Ama 1927-1952 Umumi Müfettişlik dönemi, 1960-1971-1980'lerdeki sıkı yönetimler, 1987-2002 OHAL dönemi, 2002-2016 dışında 2016'da kayyum uygulamaları var. Bölgede sadece 2002 ile 2016 arasında yerel yöneticiler seçimle yönetebilmiştir.

Tarihlere dikkat etmek gerekir. En önemli projelerden biri GAP projesidir. GAP projesi, 1970'lerde projelendirilmişti. GAP projesi, Silvan Barajı'nın uygulanmasında ısrarla "terör olmazsa bunlar olurdu" diye söylenen açıklamalara, tarihlere bakınca, bu işin öyle olmadığı net görülebilir. 1970'lerde başlayan projenin inşaatına 1989'da başlandı. 2008'de GAP eylem planı açıklandı. GAP eylem planında 4 yıl içinde 2,7 milyon hektarlık alanın sulamaya açılacağı ifade edilmişti. 2015'te Sayın Davutoğlu 2. GAP eylem planı açıklandı. Bu GAP eylem planı da 4 yılda bitmesi gerekiyordu. 7 yıl sonra da *"Evet, hata yaptık. Yeni bir eylem planı açıklıyoruz,"* denilerek bir daha 4 yılda bitireceğiz, denildi. 2025'te Urfa'da yeni bir GAP planı daha açıklandı. 2008'de GAP planında enerjide gerçekleşme oranı %60'larda, sulamada da gerçekleşme oranı %10'lardaydı. 2025'te cazip sulama alanları daraltıldı.

Kral Kızı Barajı yaklaşık 20 yıl önce bitti. 218 km'lik ana kanal yapıldı. 148 km'lik Batman Sol Sahil ana kanalı yapıldı. Ancak geçen yıla kadar bu kanalların içinden bir damla su bile geçmedi. Baraj yapılıyor, bitiriliyor, enerji vermeye başlanıyor. Bir sürü para verip ana kanal yapılıyor. Ana kanalın neredeyse ömrü bitiyor. Barajın ömrünün bitmesine de 30 yıl daha var. Ama kanalların içinden bir damla su geçmiyor.

Teşvik sisteminde devletin yönetimi şudur: 1998'de ölçülebilir teşvik, 2009-2012 arasında dört bölgeli olarak açıklandı. Teşvikten yararlanma miktarı 1. ve 2. bölgelerde %67 (24 il), diğer illerde %32 pay oranındadır. Teşvik sistemi, başladığı tarihten bugüne kadar 2025'teki düzenleme ile birlikte 18 defa revize edildi. 2002-2024 arasındaki teşvik verilerini DTSO olarak çıkardık. Teşvik verilerini ekonomi kurumlarına, bölge milletvekillerine ve siyasi partilere gönderdik. 22 yıl boyunca 18 defa teşvik sistemiyle ilgili düzenlemeler yapılmasına rağmen 6. bölgenin aldığı pay %4,6; 5 ve 6. bölgelerin aldığı toplam pay ise %10'dur. İstihdamdaki son 10 yılda görülen %25 artış tekstil ve çağrı merkezleriyle ilgili istihdama yansıyan bir miktardır.

Devlet bu tür teşviklerini 100 yıl boyunca olağandışı bir savaş yaşamış bölgeyi tüm illerle birlikte aynı kategoride ve aynı destekleme mekanizmasında görüyor. Bunu yaparken de sistemli bir şekilde uyguluyor.

Uşak, Düzce, Sakarya ve Osmaniye gibi illere çok gelişmiş diyorlar. Bunların gelişme hikayesi tam da budur. Her teşvikte limana, İstanbul'a veya Kocaeli'ye yakın bir-iki il koyarak oradaki yatırımcının o illere giderek teşviklerden yararlanması sağlanmış. O yüzden bu illere teşvikler yapılmıştır. Bu koridorun da özelliği tam da budur.

Yeniden bir sanayi koridoru çalışması var. Sanayinin Anadolu'ya doğru dağılabilmesi için birinci ve ikinci bölge dışındakilerin yararlanma oranını sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne değil, diğer illere de yayabilmek için doğru bir konumlandırma yapmak gerekiyor. Yeni illere kayması gerekiyor. Bugün koridora Diyarbakır'ı da koysanız, koridoru Şırnak'tan da Erzurum'dan da geçirseniz, 50 yıl boyunca yatırım almış, sanayi altyapısı güçlenmiş kentler dururken kimse yatırımını Erzurum'a, Diyarbakır'a taşımaz. Onun için yatırım almış iller, bu bölge ile aynı statüye konulmamalıdır.

Burada en büyük risk şudur. Deprem kuşağını alsanız, burada 2. ve 3. Bölgede bulunan deprem illeri var. Deprem kuşağındaki 16 ilin içinde büyük ve gelişmiş iller de var. İstanbul'daki yatırımcıya bu yerlere gidin dediğinizde, yatırımcının gitmesi için belli kriterler var. Beşeri sermaye bu işin en önemli ayaklarından bir tanesidir. Teşvik sisteminde 1. fazdaki illerde genç nüfus oranı, doğum hızı 1,30'lardadır. Yaş ortalaması 37'dir. 15-24 yaş arasında çalışacak nüfus oranı %15'lerdedir. Bölgedeki illere baktığımızda ise doğum hızı 2,3'tür. 15-24 yaş oranı da %20'nin üzerindedir. Ortalama yaş 25'tir. Kastamonu'nun ortalama yaşı 43'tür. Amasya'nın ortalama yaşı 40'tır. Şark İslahat Planı bölgeden bir göç yarattı. Planın temel amacı buydu. Buna baktığımızda, orada genç de çalışacak nüfus da yok. Sürekli dışarıya göç veren bir ilse, orası niye sanayi bölgesi ilan edilir? Veya bölge bağlantıları niye kurulur? Bölgeden göç olacak. İnsanlarımız bugüne kadar Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya'ya çalışmaya giderken, bu defa İç Anadolu'ya çalışmaya gidecekler. Bölgede hem sanayi göçü olacak hem de 1920, 1925 ile 1960 arasında yaşadığı travmayı yaşayacak.

Kalkınma için bölgesel iş birlikleri olmazsa olmazdır. Barış sürecindeyiz. Irak ile Türkiye'nin ihracat rakamları hâlâ istenen seviye yakalanabilmiş değil. Güney komşularımızdan Suriye, Irak, mal satılabilecek, ticaret yapılabilecek en rahat ülkelerken, hâlâ Habur Sınır Kapısı dışında Irak'a açılan bir kapı yok. Şemdinli-Derecik, Üzümlü, Ovaköy ve Gülyazı adlı sınır kapılarının dördü de kapalıdır. Suriye ile Kürt illerine sınır olan kapıların tamamı kapalıdır. Mürşitpınar, Ceylanpınar, Akçakale müsait kapılar. Açık olan kapılar var. Karkamış, Yayladağı, Cilvegözü, Zeytindalı. Bunlara bakıldığında, bölgenin kalkınmasındaki temel sorun 100 yıllık bir süreçtir. Türkiye güvenlik politikasıyla yüzleşmediği sürece, Şart Islahat Planı'yla başta CHP olmak üzere yüzleşmediği sürece bunu doğru bir şekilde ortaya koyma şansı yok.

Kayyum uygulamasıyla Umumi Müfettişlik uygulaması arasında hemen hemen hiçbir fark yok. Aynı şekilde bunlarla yüzleşmediğimiz sürece hangi siyasi partiyi, hangi ticaret ve sanayi odası başkanını, hangi ekonomik formülü getirirseniz getirin, böyle bir formülle bölge kalkındırılamaz. Önce güvenlik politikasıyla yüzleşilmelidir. Bunlar kaldırılmalıdır. Irak'la, Suriye'yle ticaret yapılmasında güvenlik korkusu ve güvenlik politikası olmazsa, Türkiye'de ekonomik kriz yaşanmaz; gerçek anlamda ülkede büyük bir ekonomik dönüşüm yaşanır.

Sorular, Katkılar ve Cevaplar

Katılımcı - 1

Öncelikle şu deneyimi paylaşmak isterim. Seneler önce İtalya'nın kuzeyinde Güney Tirol denilen özel bölgesinde oradaki azınlık okulları ile ilgili saha araştırması yapıyordum. Güney Tirol, Alpler'in dibinde bir yer ve nüfusu da 100.000 civarındadır. Her yer dağ ve birkaç ırmak var. Güney Tirol'de kış turizmi yapılıyor. Onun dışında beyaz üzümler yetişiyor, beyaz elmalar yetişiyor. Her taraf onlarla dolu ve onları endüstride kullanmışlar. Sadece meyve olarak tüketmiyorlar. Şarap fabrikaları, sirke fabrikaları var ve kuru meyve olarak pazarlanıyor vs. Başka şeyler de var ama orası İtalya'nın en zengin bölgelerinden biridir. Geçmişte de Mussolini döneminde özellikle çok ayrımcılık yapılmış, türlü türlü eşitsizliğe maruz kalmış bir bölgesidir. Oradayken şunu düşünmüştüm. Ellerinde bu kadar az malzeme, çok kısıtlı imkânlar var, ama ne kadar iyi değerlendirmişler. Her şeyi değerlendirmişler ve varlıklılar.

Daha içeride olan köylerde azınlığın azınlığı olan Ladino azınlığın yaşadığı köylüler 'biz kışın birkaç ay çalışıyoruz, onun dışında bir gelir kapımız yok. Ne yapalım, diye düşünmüşler ve biz bu dağları baharda, yazda da kullanalım diye yürüyüş turları, teleferikler gibi fikirler geliştirmişler. Orada bahar ve yaz turizmini de canlandırmışlar. Yılın 12 ayı insanlar bir sebeple oraya gidiyorlar.

Bize gelince; çok güzel farklı açılardan anlattınız. Nereden nereye geldik sorusunun cevabını bizlere aktardı. Biz hala çatışma sorunu olan, güvenlik sorunu olan, ayrımcılıkla baş eden, etmeye çalışan bir coğrafyayız. Merkezi idareden umudumuzu kessek bile, yerel düzeyde acaba bugüne kadar yapabileceğimiz daha fazla bir şey yok muydu' diye kendi halinde bir vatandaş olarak merak ediyorum.

Buna dair bir zamanlar Yerel Kalkınma ve Yerel Yönetimlerin Rolü ile ilgili ArtıGerçek'te bir yazı yazmıştım. Şöyle örneklendireyim. Aşırı makarna seven birisi olarak merak edip bunu incelemiştim. Diyarbakır'da makarna fabrikası yok, ama makarna hammaddesi olan çok iyi kalitede buğday yetişebiliyor. Bir çeşit yerel kalkınma konseyimiz gibi bir şeyimiz var mı? Ticaret Odası'nın da her şeye koştuğunu biliyorum. Belediyenin kendi ekonomi birimi olduğunu biliyorum ama pratikte bu alanla ilgili olan belli başlı kurum ve kişileri bir araya getirip ortak politika geliştirmeye çalışan bir birimimiz var mı?

Öyle bir birimimiz olsa, diyelim ki konu makarna olsun. Bizim bölgemizde, Diyarbakır'da, hatta bölgede, o buğday nerede yetişir. Uzmanlarla tespit etmek, köylüleri buğdayı ekmeye teşvik etmek, gerekirse tohum bulma yardımında bulunmak, sonra da buğdayın una ve makarnaya dönüşeceği fabrikanın kurulmasına teşvik etmek... Bu nasıl bir sürecin sonucunda ortaya çıkıyor. Ama kolaylık gösterme, arsa gösterme gibi birtakım yollar vardır. Yerel yönetimlerin de yapacağı şeyler vardır.

İtalya'da bu konudaki üreticilerle bağlantı kurma, oradan uzmanları getirme, bu işi en iyi nasıl yaparız sorusuna yerel yönetimler yardımcı olabilir. Sonra fabrikalar kurulur. Fabrikalarda insanlarımız çalışır. Ondan sonra bölgede bunun pazarı için de çalışma yapılır. Mesela, zincir mağazaları bir köşeye bırakın; yerel marketlerimiz var ve oralarda satış yapılsın. Ankara makarnası değil, bizim makarnamız satılsın. Bu, bir ticaret nesnesine dönsün. Aynı şeyi salça için de düşünebiliriz. Elbette örnekler çoğaltılabilir. Esnafımız, halkımız kalkınsın.

Katılımcı - 2

Bölgesel eşitsizlik kavramı, bana çok naif geliyor. Çünkü bunu bilinçli politikalar olarak görüyorum. Bilinçli bir geri bırakma politikası, hükümetin kurulduğu günden beri çok aktif bir şekilde hayata geçirildi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden itibaren iki ana tehlike ile karşı karşıya olduğu zannıyla hareket etmiştir. Birisi misyonerlik faaliyetleri, ikincisi de bölücülük faaliyetleridir. 1920'li

yıllardaki ticaretin %18'lik rakamının büyük bir çoğunluğu, neredeyse tamamı bölgedeki Ermeni üretim ve işgücüne, atölyelerine göre değerlendiriliyor. Diyarbakır'ın Suriçi'ndeki sokaklarında ipek böcekçiliği tezgahları vardı. Türkiye, tehlikeli gördüğü Ermenileri ve Süryanileri burada katletti, sermayelerine el koydu, burjuva sınıfını oluşturdu ve bu burjuva sınıfı üzerinden siyasetini sürdürmeye çalıştı. Bölge, bilinçli olarak Cumhuriyet'in kurulduğu günden bugüne kadar geri bırakıldı, bölgeye yatırımlar yapılmadı. Şark İslahat Programı bir şekilde devam etti.

Peki bunun karşısında biz ne yapabiliriz? Yerel dinamiklerin yapabileceği bir şey yok mu? Bu çıktıyı çok önemli bir şekilde masaya yatırmak gerekiyor. Diyarbakır'da ve bölgede mesleki eğitim merkezleri yok. Mesleki eğitim merkezi çok önemlidir.

Bu salonda bir soru sorayım. Kim çocuğunun su tesisatçısı olmasını ister? Kimse istemiyor ama en fazla ihtiyacımız olan şey budur. Kimse çocuğunu berbere berber çırağı olarak göndermiyor. Çocukken, babam beni berber çırağı olarak vermişti. İnsanların büyük çoğunluğu çocukların üniversiteye gitmesini istiyor. Ara meslek, ara eleman diye kodladığımız iş yerlerinin tamamı ölmek üzere. Berber, terzi, marangoz, elektrikçi, mobilyacı gibi birçok iş koluna kimseyi göndermiyoruz. Bu alanla ilgili belediyenin özellikle bölgede ticaret ve sanayi odalarıyla birlikte ara eleman yetiştirme kurslarının açılması elzemdir.

Diyarbakır dünyanın en önemli idari, politik ve aynı zamanda kültür merkezi konumundadır. Bu üç kavramı bir arada buluşturacak formüller üzerinde durmak gerekiyor. Dicle-Fırat gibi çok önemli su havzalarına sahibiz. 2030 sonrasında su savaşları, metrolara olan ihtiyaçtan daha fazla değil, suya olan ihtiyaçtan çıkacak. Hem yeraltı su kaynaklarını hem de mevcut yerüstü su kaynaklarını geliştiren projelerin üretilmesi gerekir. Bu konuda da pek bir çalışma bulunmuyor. Yerel üretim kavramı çok hoş geliyor. Buradaki bir yurttaşın bir personel için Ankara'ya başvurması çok saçma bir şeydir. Umarım ve diliyorum, yakın dönemde devlet aklını başına alır ve ademi merkezi dediğimiz yönetim tarzı şey bütün bölgeler için uygulanır.

Bir de sunumların tamamında çok fazla Anadolu kavramı geçiyor. Ama Türkiye sadece Anadolu'dan ibaret değildir, aynı zamanda Mezopotamya'dır, Trakya'dır. Anadolu kavramı Türkiye'nin zenginliğini daraltıyor.

Barış diline, barış atmosferine ihtiyacımız var. Mesela, diğer kalkınma modelleri yok. Partimiz uzun yıllar kooperatif ile ilgili çok sayıda proje ortaya koydu ama elle tutulur çok ciddi bir kooperatif modelimiz maalesef olmadı, oluşamadı.

Geçen sene sosyal medyada çok ilginç bir projeyle karşılaştık. İç Anadolu'da bir ilçede bir girişimci gidiyor, elmalarının güzel olduğunu görüyor. Bütün bir köy, bütün bir ilçe tamamen elmaya odaklanıyor. Ara eleman yetiştiriyor; çevre illerden, ilçelerden insanlar oraya geliyor. Lojistiği sağlıyor, kooperatif kuruyor. Daha sonra bunu nasıl satacağını düşünüyor. İlçeyi bir anda kalkındırıyor.

Bizim böyle çok önemli modellere ihtiyacımız var. Hazro'ya her gittiğimde insanlar iş istiyor, iş arıyor. Kaç dönüm arazin var diye soruyorum, 10 dönüm, 20 dönüm diyor. Neden ekip biçmiyorsun diye sorduğumda da 'Kim uğraşacak?' diyorlar. Böyle binlerce dönüm toprağımız işlevsiz bir şekilde yatıyor. Bu konuda özellikle yerel yönetimlerin, küçük çiftçiyi, küçük işletmeleri desteklemesi gerekir.

Son olarak da barış olmadan, toplumsal barış sağlanmadan adım atamayız. Burada parlamentoda olan çok kıymetli temsilciler var. Onlardan ricamız şudur; toplumsal barış bir an önce hayata geçsin, barış süreci devam etsin, yeni yasalar çıksın ve insanlar artık ekonomi ile ilgili, yatırım ile ilgili çalışmalara başlasın. Teşekkür ediyorum.

Katılımcı -3

Değerli arkadaşlar, çok önemli konulara değindi. Onlara katılmakla beraber, değişik bir boyutta bir konuya değineceğim. Nerede olursanız olun, adalet güçlendirir, sanat geliştirir. Maalesef ikisi de yaşadığımız ülkede yok. Çünkü bütün bilgimiz, bilimimiz, insanlarımız cezaevindedir. Dünyada ceza yarışması olursa Türkiye birinci çıkar.

Sağlıkla ilgili Hakkari'den, Batman'a, Şırnak'a kadar bölge illerinden, Kürdistan'dan hastalar Diyarbakır'a sevk edilir. Maalesef hastane sayımız da bunun için yeterli değil. Şehir hastanesi hâlâ yapılmış değil. Geçenlerde İş Sağlığı ile birlikte Bakanlıkla görüştüğümüzde, 2030 yılında projelerin olduğunu söylediler. Sadece sanayide değil, hangi tarafa bakarsanız bakın, eşitsizliği görürsünüz. Diyarbakır'da sadece bir MR çeşidi var. O da sadece fakültede var. Bir hastanın hastalığını teşhis edebilmek için bir yıl sürer. Böyle bir şey olur mu?

Katılımcı - 4

2-3 hafta kadar önce 'Tarımda Kendi Kendine Yeten Bismil' adlı bir çalışmaya katıldım. Bismil Belediyesi, Büyükşehir Belediyesi, Bakanlık ve DTSO iş birliğinde yürütülen bir çalışmaydı. Su kaynaklarının %65'inin tarımda kullanıldığı, bunun %40'ının kayıp su olarak gittiği toplantıda söylendi. Bismil'de 120.000 hektarlık bir alanda çalışma yapılıyor. Bismil, pilot bölge olarak seçilmiş. Akıllı tarım, yağmur suyu hasadı tarzı şeyler var. Bundan belediyenin bütün ilçelerinde yaygınlaştırılabilecek bir somut örnek olması açısından bahsetmek istedim.

Hevsel Bahçesi'nde kimyasal kullanımına yönelik bir denetleme mekanizması olması gerekir. Su kaynaklarının ve toprağın kirlenmemesi ve ekolojik bir yaklaşım için bu gereklidir. Yine baraj, HES, maden ocakları ekonomik olarak önemli girdiler sağlıyor; enerji kaynağı anlamında önemli olabilir. Fakat doğa talanının ne tür sonuçlar yarattığını yakın geçmişte hepimiz gördük. Bu yüzden Diyarbakır özelinde özellikle güneşli gün sayısının daha fazla olduğunu düşünürsek, daha temiz enerji kaynaklarına yönelmemiz gerekir. Kürdistan'da artık doğa talanına karşı hep birlikte durmak gerekir. Teşekkür ederim.

Katılımcı - 5

Yeni sanayi politikası ile ilgili temel hedefleri, savunma sanayisinde yakaladıkları başarıdır. Türkiye orada büyük bir sanayi gelişimi yakaladı. O açıdan bakıldığında, bu seçim o kadar kötü değil. Teşvik sisteminde sorun genel olarak bir amaç, bir araçtır. İktisat politikasında esas şey, bir araçla bir amaca ulaşılabilir. Bir araca birden fazla amaç yüklersek, olmuyor. İstihdam yaratmak, teknoloji yaratmak... Yeni sanayi koridorunda yeni teknoloji, dijital dönüşüm bir amaçsa, bu seçim makuldür. Ama Türkiye'de başka amaçlar beklentisiyle teşvik sistemlerini karıştırdığınız zaman çorbaya dönüyor. Teşvik sisteminin hiçbiri, amaca hizmet etmiyor. Yöneticilerin anlattığı gibi, bütün Türkiye tek sisteme bağlanıyor. Teşvik sistemlerinde amaç, araç bütünlüğünü dengede tutmaktır.

Türkiye'de Kürdistan bölgesinin iktisadi hinterlandı zamanında Musul, Halep, Beyrut hattına bağlıydı. Bu hattı kesip yerine de bir şey koyamayınca, hat kopmuş kaldı. Türkiye Cumhuriyeti 1960'lardan, 1970'lerden sonra planlama yoluyla entegrasyonu ancak sağlayabildi. Bugün entegrasyonu sağladı. Ama hâlâ aradaki 40-50 yılın getirdiği bir eksiklik var ve bu eksiklik çözülebilmiş değil. Ama devletle de yalnız başına olmuyor. Devletin tamamlayıcı unsurları tarihten gelmedir. Bu ekonomik coğrafya zordur. Niye bazıları başardı, niye diğerleri başaramadı?

Katılımcı - 6

Aslında Kürtçe konuşmak istiyordum, ancak herkesin anlaması için Türkçe konuşacağım. Çok değerli konular tartışıldı, çok güzel fikirler ileri sürüldü. Fakat sorunun adını koyamazsak, tartışma sadece burada kalır. Bölge yerine Kürdistan kavramını kullanmazsak, bu sistem olduğu gibi devam eder. Saruhan Bey çok güzel haritalar gösterdi. Hem hukuki hem de ekonomik boyutta haritalar vardı.

Şark Islahat Planı'nın uygulandığı iller, Kürdistan illeridir. İşsizliğin en yoğun olduğu iller Kürdistan illeridir. Amed 2 milyon nüfusa yakın bir şehir. Hâlâ raylı sistemi buraya getirmeyen bir zihniyet var. Bilinçli olarak bugüne kadar Kürt olduğumuz için, burası Kürdistan olduğu için geri bırakılmışız. İlk Keban Barajı yapıldığı zaman, üretilen elektrik buradan Trakya'ya götürüldü. Elazığ'ın köyleri elektriksiz kaldı. Yeraltı ve yerüstü zenginliklerimiz, tüm kaynaklarımız talan edildi. Bilinçli-bilinçsiz bir şekilde talan edildi. Bu bir gerçektir. Devletin bu politikalarından vazgeçmesi lazım. Bilinçli bir geri bırakılmanın ardından devletin pozitif olarak yatırım yapması lazım. Çünkü Amed, bir Trabzon, bir Rize gibi doğa şartlarından dolayı geri kalmışlık değil de bizatihi devlet tarafından bilinçli geri bırakma politikalarıyla yüzleşmek lazım. Bu sorunlarımızın hepsini çözeriz. Çok çok güzel projeler var ama hiçbiri hayata geçmeyecek. Devlet bu politikadan vazgeçmeyecek.

Katılımcı - 7

Ulus-devlet, gümrük duvarlarıyla korunan ulusal sermayenin pazarıdır. Dolayısıyla Kürtlerin sermayesini geliştirmeyen yeni bir pazar kurar.

Katılımcı - 8

Diyarbakır- Kuzey Mezopotamya'da Türkiye'de en fazla güneş alan 3. şehir konumundadır. Güneş enerjisi sistemiyle ilgili DSİ 10. Bölge Müdürlüğü ile beraber yaptığımız ve Ankara'ya giden bir projemiz bulunmaktadır. Bu projede Diyarbakır pilot bölge olarak seçildi. Güneş enerjisi kurulursa, pilot bölge Diyarbakır olacak. Maalesef siyaseten yoksun olduğumuz için yapılan projeler ve bu proje askıya alındı. Etrafımızda vekillerimiz yok. Projemiz, şu anda ödenek yok diye askıda. Fakat Urfa'nın siyasetçileri, Urfa siyaseten de güçlü bir il olduğu için, güneş enerjisi sistemi Urfa'da şu anda yapılmış ve devrededir. Sulama ile birlikte güneş enerjisinden elektrik veriliyor. Bu çok önemli ve altı çizilmesi gereken bir konudur. Diyarbakır güneş enerjisi projesinde pilot bölge, ama projede olmayan bir kent. Ama siyasetçilerin bastırması sonucunda bu proje Urfa'da hayata geçti. Bununla ilgili ciddi sıkıntı var.

Biraz önce konuşmalarından birisi akıllı tarımdan söz etti. Diyarbakır'da 3 gün sonra bir tarım fuarı var. Mezopotamya Tarım Fuarı'nda Diyarbakır'da traktör satan firmalar çiftçiye diyecek ki size 3-5 milyona traktör satalım. Otomatik dümenleme sistemiyle, yani GPS'le çalışan traktör satmayı destekliyoruz. Çiftçi, zamandan, gübreden, ilaçtan, mazottan tasarruf edecek. Fakat bu traktörü Diyarbakırlı çiftçi kullanamıyor. Sebep, havaalanına 2019'da bir maketle saldırı yapıldığı için GPS kullanımı sınırlıdır. Çözüm süreci oldu. Aradan 6-7 yıl geçti. Sanırım Büyükşehir Belediyesi de dron kaldırıyor ama bu uygulamadan muzdariptir. Mimarlar Odası da müzdarip, herkes muzdariptir. Fakat bu bir sorun ve çözülmedi. DTSO üzerinden bazı konuları çözmeye çalışıyoruz. Mesela İl Koordinasyon Kurulu'nda bizi temsilen hiç kimse yok. DTSO Başkanı Mehmet Kaya bizi temsil ediyor.

Diyarbakır Valiliği özellikle çiftçi üreticilerimize düşmanca bir tavrı var. Yaklaşık 1-1,5 ay önce GPS sorunu için Vali Bey'den randevu talep ettim ama dönüş olmuyor. Telefonuna mesaj attım,

ama yine de dönmedi. Sorunumuzu, derdimizi nasıl anlatacağız, nasıl söyleyeceğiz, çiftçinin sıkıntısını nasıl söyleyeceğiz?

AKP'nin üç Diyarbakır milletvekiline de söyledim. Kendilerine durumu izah ettim. Çiftçimiz, traktör kullanamıyor. Otomatik dümenleme sistemini kullanamıyor. Trimble'ı kullanamıyor. Ama derdimizi aktaracak muhatap bulamıyoruz.

Doğan Hatun (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Eş Başkanı)

2015-16 çatışma süreci sonrası burada bir teşvik meselesi oluştu. Hatırı sayılır bir yetkili, 'Fabrikalarınızı buradan taşırsanız, size teşvik veririz,' dedi. Bahsedilen kalkınma planlarının, yollarının ana temel hikâyesi ortaya çıkacak. Hala zihniyet aynıdır. Burada yerel ekonomik gücün oluşmasını istemeyen bir mekanizma var. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir kimlik inşası sorunu var. Cumhuriyetin kendini tamamlamasının tek bir yöntemi var: demokratik olmak zorunda. Aksi takdirde, demokratik olmadığı müddetçe bir cumhuriyetten söz edemeyiz. Temel insan haklarından ekonomik kalkınmalara kadar böyledir. Bu kimlik inşasını oluşturursanız, Cumhuriyet, Fırat'ın doğusu ve batısı hikâyesine dönüşecek. Fırat'ın doğusunda veyahut batısında cumhuriyet aynı cumhuriyet demişler. Pekişmesi adına somut bir şey daha söylersek; kentimizin bir ulaşım problemi, trafik sorunu var. Ulaşım Master Planımız bakanlıklar tarafından onaylanmış. Kent içerisinde hafif raylı tramvay projemiz onaylanmış. Ama Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin bütçesi buna yetmiyor ve bir dış borçlanmaya gitmemiz gerekiyor. Bu borçlanma da bakanlıkların bir teminat mektubuyla İller Bankası'na bilgi vermesiyle sağlanabilmektedir. Uçan kuşun kanadı rüzgârı bile bütün mekanizmalara iletmiştir. Umudumuzu kesmiyoruz. Umutluyuz.

Geçen sene çok fazla kuruluş, pozitif bir enerjiyle bütün kent için şöyle bir dua etti Yaradan'a. Yaradan bize yağmur yağdırdı. Umuyoruz ki artık kentimize de dua ederek raylı sistem gelir. Çünkü aksi imkânsızdır.

İller Bankası Genel Müdürü şu cümleyi kullanıyor. *'Türkiye'de raylı sistemde hem fizibilite hem ekonomik hem de projenin uygulanabilirliği açısından 81 il içerisinde Türkiye'nin en iyi projesidir.'* Ama bütçe aktarımı konusunda dış borçlanmaya gitmemiz gerekiyor. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, raylı sistemi borçlanarak yapacak. Kimseden bize bir hibe beklentimiz de yok.

İkincisi, kentimizin çevre yolları hâlen yok. Kent içerisindeki çevre yollarımız, başka şehirleri birbirine bağlayan değil de kentin ulaşımına ağır tonajlı iş makinelerinin kent içerisinde veyahut şehirlerarası büyük araçların kentin içinden değil de cephelerinden geçmesini sağlayan yollar yok. Çevre yolları ulaşım planımızda onaylanmış bir sistem, ama her ne hikmetse oranın kamu yararı belgesi alamadığımızdan dolayı özgücümüzle de o yolları açamıyoruz.

Yine bu trafik konusuyla ilgili Silvan-Diyarbakır karayolunda Dicle Nehri'nin üzerindeki köprüyü geçtikten sonra 450 Evler mevkide inanılmaz şekilde yol kapanıyor. Burada bir köprülü kavşağın yapılması projesini ve talebini Karayolları'na bildirmiştik. Siz yapmazsanız, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi olarak kendimiz yapmak istiyoruz, dedik. Ancak hâlâ dönüş yok.

Kentimizin 3 milletvekili, Elazığ Bulvarı'nın kavşak düzenleme sistemi ile kentte yatırımın gelebileceğine inandıkları için böyle bir şeye evrildi. Kavşak düzenleme sistemi 3-4 ay için bir çözüm olabilir ama kentin trafik sorununu çözmeyecek. Kürt kentlerine yönelik politikalar bahsettiğim 3-4 maddede birbirine denk düşen bir akıl ve yaklaşım var. Öz bütçemizle bir köprülü kavşak yapamıyoruz. Politik açısından başka bir şey söylememe gerek yok.

Kentin koordinasyonlarında her şeyi rahatça konuşabiliyoruz. Herkes birbirini dinliyor. Hiçbir problem yok. Herkes de birbirine karşı çok nezaketlidir. Kamu kurumları da, bizler de, siyaset de, diğer sivil toplum da. Hiçbir problemimiz yok. Ama sadece konuşuyoruz.

Kentte şehirlerarası bir kara tren hattı var. Kara tren hattı, planımıza dahil ve bakanlık tarafından onaylanmıştır. Kent içi ulaşıma dahil etmek için böyle bir karar var. Bizden önceki dönemlerde bu karar alınmış ve bakanlık onaylıdır. Kara tren hattında Çarıklı'dan Çayönü'ne kadar altı durak gerekiyor. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi olarak altı durağın yapımı için yaklaşık 300 milyon Türk lirası bütçe ayırmışız. Ama maalesef Devlet Demiryolları, Ankara'yı aşamıyor. Cumhuriyet bölgemize doğru demokratikleşemiyor. Ankara'dan para da istemiyoruz. Bütçesini biz vermeye hazırız. Bir bakanla daha görüşemiyoruz. Büyük kalkınma planlarını geçin, küçücük bir trafik hattında bile ortaklaşamıyorsak diğer devletlerle nasıl anlaşacağız? Bilemiyorum. Doğalında kendi içinde, kendi içinde yaşayan halklarıyla ortaklaşamayan, barışık olmayan bir devletin ne kendisine ne de komşularına bir hayrı yoktur.

Biz bu halka hizmet etmek için varız, bu halk bize bunun için oy verdi. Ancak mevcut merkezi düzeydeki politikalar, yerelde bizim hizmet üretmemize engel oluyor. Biz daha bir bakanla doğru düzgün görüşemiyoruz. 50 tane bakan bu kente geliyor; biz biriyle görüşemiyoruz. Hâlâ bir tanesi Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi bu ülkenin büyükşehirlerinden bir tanesidir diye kapımızı çalıp bizi ziyaret etmek istemedi. Hâlâ ekonomik politik açıdan bu kentin problemi olan bir kentsel dönüşümü konuşabilecek bir mekanizma kurgulayamıyoruz. Bu kent bir deprem daha kaldıracak güçte değil. 10 bin kişilik yeni bir kent inşa etmişler, ancak öyle bir planlama yapmışlar ki bizim itfaiye binamızı yapacağımız tek bir yer yok. Planlama yapmışlar, ancak böylesine büyük ve önemli hususları atlamışlar.

Yerel tam da bu manada çok önemli. Yerelin aklı kendi ihtiyaçlarına cevap olabilecek, çözüm önerileri geliştirebilecek bir güçtür. Bu kent özü itibarıyla kendine yetinen bir kenttir. Sadece engellemeler olmasa, kendi özgücümüzle kendi ekopolitiğimizi de oluşturabileceğimiz sosyal, kültürel, dil açısından da kendine yetinen ve kendisiyle birlikte komşusuna da ufuk açabilen bir kenttir burası. Yeter ki önümüzde engellemeler olmasın. Teşekkürler

Sadullah Kısacık (DEVA Partisi Adana Milletvekili, Yeniyol Partisi Plan ve Bütçe Komisyonu Üyesi)

Bu son konuşulan meseleler çerçevesinde, bölgesel kalkınmayı konuşmak ve bununla ilgili cümle kurmak içimden gelmiyor. Bugün Diyarbakır'ı çok karamsar gördüm. Ama Büyükşehir Belediyesi Başkanı Doğan Hatun'un anlattığı olayları da dinleyince şunu da söyleyeyim: İktidar partisinde milletvekilliği yaptım. Bir iktidar partisi milletvekili olarak, başkanın yaşadığı olaylar birebir yaşandı. Örnek olarak, Adana'nın şehir hastanesinin yanında da DSİ'nin bir alanı var. Şehir hastanesinin yapılması için o alana da ihtiyaç var ve alan boş. Devlet Su İşleri'nden araziyi Sağlık Bakanlığı istiyor, ama DSİ vermiyor. İktidar partisinde Sağlık Bakanlığı şehir hastanesi yapacağım diye araziyi DSİ'den istiyor ama DSİ araziyi vermiyor. Bu arazi, direkt Tayyip Erdoğan'ın Bakan Veysel Güler'i çağırması ve bu araziyi buraya verecekseniz, dedikten sonra verildi. Bu ülkede bürokrasi doğru işlemiyor. Bu ülkenin temel problemleri var. Demokratik anlamda da problemleri var, ama bunu çok karamsar bir şekilde düşünüp çevirmemek lazım. Açıkçası burada da savunuyormuş gibi olmak da istemiyorum.

Ancak eminim görüşememe problemini CHP'li belediyeler de yaşıyordur. CHP'li belediye başkanları da bırakın bir bakanla görüşmeyi, artık kendilerine düşman gözüyle bakılıyor. Onun için karamsar şeyle gidersek, Diyarbakır kaybeder. Umutlu olalım. Mücadelemizi verelim. Ama her şeyde engelleniyoruz düşüncesi, burada bizi karamsarlığa itmesin. Bu engel her yerde bir şekilde var.

Doğan Hatun (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Eş Başkanı)

Biraz sizin karamsarlığa düşmeniz lazım. Bizim değil. Biz umutluyuz. Mecliste biraz daha büyük mücadele etmeniz gerekiyor. Onu demeye çalışıyoruz. Yoksa söylemlerimiz, karamsarlıktan ötürü değildir. Biz her koşulda fazlaca mücadele ediyoruz.

Saruhan Oluç (DEM Parti Antalya Milletvekili, Ekonomi Komisyonu Eş Sözcüsü)

Devlete, genel olarak iktidara ve iktidara aday olanlara dönük söylüyoruz. İlk olarak taburlarınızı yıkın, ezberlerinizi bozun. İkincisi ise, demokratik çözüm, barış gibi konuların konuşulduğu günlerde politik tercihlerin farklılaşması gerekiyor. Bunu hem iktidar hem de muhalefet için söylüyoruz. Üçüncü nokta da, bütün bunların hepsi siyasi kararları gerektiriyor. Kaynak ayrılması için de birtakım idari kararların alınması için de siyasi karar gerekiyor. Bu çok açıktır. Bundan sonrası için üzerimize düşen şey şudur: bizim derken sivil toplum kuruluşlarını kastetmiyorum, parti adına söylüyorum, açık ve net bir şekilde kimle konuşacaksak, A ya da B partisi, önümüzdeki dönem için yönetime ortak olma anlayışı üzerinden konuşacağız. Kim olacaksa olsun. Başka türlü olmuyor. Yönetime ortak olunmadığı sürece ne cumhuriyeti demokratikleştirebiliyoruz, ne de karar mekanizmalarına doğrudan etki edebiliyoruz. Peki yönetime ortak olacak kadar gücümüz, aklımız, fikrimiz yok mu? Bunların hepsi var. Yeter ki demokratik siyaset kanallarını genişletelim, bu kanalları daha iyi kullanalım ve kimle konuşuyorsak da yönetime ortak olma anlayışını geliştirecek siyasi cesarete sahip olalım. Bunu yapabilirsek, bu sorunların bir kısmını en azından çözme imkânına da sahip oluruz. Umutluyum o konuda. Umut dağıtmama gerek yok. Ama inşallah hep birlikte olumlu şeyleri yaşayacağız.

Güldem Atabey (CHP Ekonomiden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı)

Sunuma başladıktan sonra dinlediğim şeyler de benim için aydınlatıcı oluyor. Ama bir yerde bir kesişim noktasının yakalandığını görmek güzel. Planlarda bölgenin bypass edilmemesi gerekiyor. Bunu sadece sanayinin, savunma sanayinin geliştirilmesi olarak düşünmüyorum. Bir alternatif maliyet yaratıyor. Burada sadece Kürt bölgesini dışarıda bırakmak Türkiye genelinde de bir kayıp yaratıyor. Fakat 1920'lere kadar, teşvik sistemine Şark İslahat Programı olarak baktığımızda, o zamanki aklın şu anda çalıştığımız programlarda parti içindeki değişim var. Aradan geçen bu kadar yılda Cumhuriyet Halk Partisi dönem dönem özellikle son 30 yıl, 20 küsur yıllık süreçlerde iktidar olmadı. İktidara giden bir parti olarak, başka bir yerden tekrar bakmamız gerekir.

Bir beyefendi toplantı başlamadan evvel Ekrem İmamoğlu'nun seçilmesinin Kürt seçmenler nedeniyle olduğunu bana hatırlattı. Doğrudur. Ekrem Bey'in hizmet verme şeklini, Kürtlerle kurduğu ilişkiyi, yer yer eleştiriler alsa ve eksik görünse de, bundan sonraki süreçte Cumhuriyet Halk Partisi iktidar iddiası olan bir parti olarak bazı ilişki biçimlerini yeniden kurguladığını da görmek gerekiyor. O yüzden de yönetmek, paylaşmak iddiasıyla bazı görüşmeler de yapılıyor ama mesela bir taraftan da hükümetin planladığı bir Belediye Kaynaklarını Merkezileştirme Projesi var. Valilerin yönettiği bir uç beyliği haline getirme projesi var. Bir taraftan da bu barış görüşmeleri ya da Terörsüz Türkiye görüşmeleri yapılıyor. Dolayısıyla karşımızda çok boyutlu bir itiraz noktası var. Ekonomi programına ve konuştuklarımıza bakarak da çok katmanlı bir ittifak zemini var.

Mehmet Kaya (Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı)

İlk olarak burada Yerel Ekonomi Konseyi oluşturmaya çalışıyoruz, ama bu valinin inisiyatifinde olan bir şeydir. Olması gereken Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu'nun (YOİKK)

bir alt düşümünün kentlerde yapılması lazım. Bunu ısrarla her başkanlar toplantısında ifade ediyorum. Cevdet Yılmaz, YOİKK'in buradaki bu ayki toplantısında bunu konuşacaklarını söyledi. Yasal anlamda bir statüsünün olması gerekir. Yoksa valilerin "toplanalım, karar alalım, dağılalım" mantığıyla değil. Kentle ilgili verilecek politikalarda yerel YOİKK'nin, yani yerelde kurulan ekonomik koordinasyonun, tanınması gerekiyor. Önemli olan odur.

İkincisi, Diyarbakır'ın ürün çeşitliliği anlamında tarihten gelen güçlü bir ticari gücü var. Mesela bir makarna örneğinden, Mardin'de 5-6 tane makarna fabrikası var ama büyük kısmı maalesef kapalıdır. Toptan markalaşamayan bir yöntem. Bir krizde de OSB'leri büyük sorun yaşayan ve tek ağırlıkta %90'ı tek ülkeye çalışan bir sistem var. Yatırımcı, ticaretin kurallarını kendine göre iyi biliyor. Diyarbakır 128 ülkeye ihracat yapan bir kenttir. Rakamsal olarak düşük olabilir. Ama tam öyle değil.

Liman kenti olmadığınız zaman lojistik artı ihracat firmalarıyla başka bir anlaşma yapıyorsunuz. Sanayi sicilli işletme sayımız tek başına Mardin'in ve Urfa'nın, Mardin'in ve Şırnak'ın toplamından fazladır, ama ihracata baktığımız zaman Mardin'in ve Şırnak'ın toplam ihracatı 2 milyar dolar civarındadır. İhracatı yapan sanayicidir. Mardin ve Şırnak'ın ihracatını yapanlar ise lojistik ve ithalatçı firmalardır. Burada üretilen ürün Mersin'de, İstanbul ihracatçılarında, Şırnak'taki lojistikçiler tarafından gerçekleştirildiği için Diyarbakır'a yazılmıyor. Zaten bu durumu iyi bir çalışmayla ispat ettiğimiz için Diyarbakır'da Eximbank'ın şubesi açıldı. Eximbank normalde 1 milyar doların altında ihracat yapan bir ile Eximbank şubesini kaçmaz. Ama kullanılan krediye baktığımızda da Diyarbakır'da ihracatın 1 milyar doların üzerinde olduğunu görebiliyoruz. Orada Türkiye'nin ihracatını engellememek için hangi yöntemle olursa olsun bunlara izin veren bir anlayış var. Doğrudur, ihracatı bürokrasiyle çok boğmamak lazım. İhracatı Mersin yapmış, Mardin yapmış, bu belirleyici bir unsur değil.

Ama sorun şudur: Mesleki eğitimde de belediyeye bir laf etmemiz lazım. Doğan Hatun, çok iddialı konuştu. Belediyeye istihdam için 100.000 başvuru varmış. Ama mesleki eğitim verelim, bakalım bize bir tane gönderebilecek mi?

Doğan Hatun (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Eş Başkanı)

Mevcut ödediğiniz maaşlar halkın açlık sınırının altındadır. Kişiyi zenginleştirme üzerine bir yapı inşa edildiği için kimse oralarda çalışmak istemiyor. Kamu kurumlarının şartları daha iyidir.

Mehmet Kaya (Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı)

Burada kamuda çalışma isteği maalesef fazladır. Bunun düzelmesi gerekir. Burada eğitim vermek istiyoruz ama hakikaten kimseyi bulamıyoruz. Mesela tekstil sektöründe savaştan dolayı şu an bir canlanma başladı. Ama şöyle de bir gerçek var. Belediyede 2-3 asgari ücret maaş verilsin ama piyasada da bir realite var. Bazı sektörlerde işletmeler ayakta kalabilmek için 2-3 asgari ücret verebilecek bir pozisyonda değiller. Dünyada rekabet var. Niye yatırım için Mısır'a gidiliyor? Çünkü Mısır'da bir işçinin maliyeti 200-250 dolar. Bizde ise bir işçinin maliyeti 1.200 dolardır. Burada maaşı cepten veriyoruz. Devletin bunu regüle etmesi gereklidir. Bir asgari yaşam maaşının belirlenmesi gerekiyor. Burada da yapılabilir. Bunu örneğin Zara'yla konuşarak yapıyoruz ama devletin Zara'ya 'Türkiye'de ürettiğin ürünün maaşını belirleyeceksin', demesi lazım. Maalesef o başka bir şey. Ona da yaşam maaşı deniyor. Türkiye'nin bir yaşam maaşı, asgari ücret değildir. Yaşam maaşı hem işverenleri hem de yereli de bağlayacak bir yönteme dönüşmesi gerekir. Aksi takdirde belediye üç asgari maaş verirse, hiç kimse bir asgari ücrete ve asgari ücretin %20'sinin üzerine gelip çalışmaz.

Özellikle finans sektöründe bölgeden göçü tetikleyen en önemli unsurlardan bir tanesi bankalardır. Büyüyen şirketlere merkezinizi Ankara'ya, İstanbul'a götürmezseniz, size büyük ölçekli kredi vermeyiz, diyorlar. Firmalar da o yüzden büyük illere gidiyor.

Sayın Vekilim (Sadullah Kısacık) karamsar değiliz ve de çok çalışıyoruz. Sonuç da alıyoruz. Çok zor oluyor, yoruluyoruz ama sonuçlarını da alıyoruz. Mesela 3 yıl önce her yıl plan bütçeden çıkan ve mecliste onaylanan bütçeyi alıyoruz, kentimizle ilgili sürece bakıyoruz, adım atıyoruz. 3 yıl önce hızlı tren ve otoban projesi Diyarbakır'ı kapsamayan bir noktadaydı. Burada, bölgedeki odaların muhalefet milletvekilleriyle doğru alanlarda çalışma geliştirmesi lazım. İki dönemdir, Dem Parti ile bunu yakaladık ve bu konuyu gündemleştirdik.

Geçenlerde Cumhurbaşkanı geldiğinde, Ulaştırma Bakanlığı tarafından projelendirilen tren ve otoban projesi için ikinci adımı atacağız. 2030'a kadar projelendirme olmaz, 2028'e yapım tarihini de belirlemeye çalışacağız. İşte bu bizi yoruyor, bunların neden yapıldığını da biliyoruz.

Sadullah Kısacık (DEVA Partisi Adana Milletvekili, Yeniyol Partisi Plan ve Bütçe Komisyonu Üyesi)

Burada özellikle bütçe planı döneminde muhalefet partileri ile bölge odaları anlattığımız genel yaklaşımın kırılması için bu çalışmayı ortak yaparsak daha etkili sonuçlar alırız. Bilindiği gibi, ülkenin bütün yatırımları o bütçelerde belirleniyor. Bu ortak çalışmayı daha da derinleştirmek lazım. O zaman bu çalışmanın bir çıktısı olur.